КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

1 ЖОВТНЯ 1930. | Ч. 10 | РІК ВИДАННЯ III

Десята Міжнародня Коопер. Школа у Відні, в днях 16. до 23. серпня ц. р.

Цьогорічний цикль викладів на „Міжнародній Кооперативній Школі“ припав на тиждень перед 13 Міжнароднім Кооперативним Конґресом, зібравши найбільшу з дотеперішніх циклів кількість учасників, бо 147 осіб. Відсилаючи шан. читача щодо зовнішної сторінки курсу до подрібного реферату п. інж. Храпливого (Г. К. Ч. ч. 37), ми звернемо на цім місці увагу на змістову частину рефератів і дискусій, відбутих на курсі.

Теоретичним проблємам були присвячені три реферати: д-р Реннера, п. Мея, секр. МКС. і проф. Ш. Жіда. Три другі реферати мали інформаційний характер і то, мимо своєї цікавости, досить випадковий (2 реферати про кооперацію у Сполучених Державах Америки і один про кооперацію в Австрії). Очевидно, що учасників курсу цікавило перш усього, що нового скажуть їм: господар цілого кооп. Конґресу, зрештою, як кооперативний теоретик, людина нова — д-р Карло Реннер, (відомий і заслужений діяч австр. соціялдемократії, старий віденський парляментарист, добрий колись теоретик національного питання, бувший канцлер австрійського державн. Союзу); далі чекали ми авторітетної думки Нестора кооперації, проф. Жіда і секретаря Міжнар. Кооп. Союзу п. Мея.

Першим, як найширше закроєний, йшов реферат д-ра Реннера. Фактично він був повторенням тих думок, які референт висловив в одночасно опублікованій статті у „Vierteljahresschrift für das Genossenschaftswesen“ і видав окремою відбиткою з реклямою, як „перша спроба марксівського формулування теорії кооперації“. Для ознайомлених з марксізмом було отже дуже цікаво, як марксіст справиться з ідеольоґією кооперації, бо всі дотеперішні спроби з цього боку помирити Маркса з Рочделем кінчалися тим, що або дотичні марксісти переставали ними бути (Штайдінґер, Міллер, Туган-Барановський), або тріюмфував Маркс, а Рочдель діставав по голові а з ним і справжня кооперація (большевицьке розуміння кооперації). Тема д-ра Р. звучала: „Кооперація в народньому господарстві“. Хід думок був слідуючий.

На початку розвитку кооперативної думки царювала утопія. Починаючи від „Утопії“ Моруса (1516 р.), тягнеться низка плянів майбутньої громадської спільноти, ідеального комунізму не тільки в области продукції і спожиття, але навіть щодо подружа і виховання дітей. Задуми і почини Оуена були спробою здійснити ці мрії у практиці; очевидно вони не вдалися через надто широку свою програму. Дальший розвиток йде по лінії постепенного звужування програми: відкладаючи спільноту спожиття, ліонські ткачі у 1830 р. засновують спільний варстат; те саме роблять Бюне і Бланк у Парижі та многі їх послідувачі. Одначе і ця спроба не дає більших, а головно тривких результутів. Одна з головних перешкод: проблема капіталу. Виникає ще одна форма кооперування продукційної праці, вже без кладу капіталу (робочі артілі). Це є ще більше обмеження програми. Однак і цей тип кооператив не досягає масового поширення.

Головні форми, в яких кооперативна думка знайшла масове поширення, на думку д-ра Р., вживаючи його власної термінольоґії: кооперативи посідаючих кляс (?) і споживчі кооперативи робітників. Аналізі господарської природи цих двох типів кооперації і присвячений майже весь реферат, при чому під першими розуміються всі форми кооперування продуцентів, хочби й капіталістичних промисловців, купців і селянства, та ролю їх оцінюється доволі холодно і критично; зате споживчі кооперативи і то виключно робітництва, це є на думку референта найчистіше втілення ідеї кооперації та тільки вони приведуть до засадничої зміни сучасної господарської системи, здійснюючи засаду права на повний продукт праці, приносячи клясове замирення, демократичний авторитет та дисципліну і взагалі обнову суспільного життя.

Аналіза природи кооператив „посідаючих кляс“ у Р. виглядає дуже натягано; це на його думку і капіталістичні і некапіталістичні орґанізації. Капіталістичні вони тому, бо обєднують „капіталістичні елементи“, (в тім числі зараховано і селян). Кооперативною формою послуговуються „посідачі“ для того, щоби забезпечити собі участь у „надвартости“, яка виступає у ріжних формах (як зиск промисловця, зиск купця, відсоток, зиск підприємця, або ґрунтова рента). Властиво нема основної ріжниці між такими кооперативами і акційними спілками; вона є лише в тім, що акц. спілки обєднують тільки індивідуальні особи і капітали, тоді як кооперативи посідаючих кляс є орґанізаціями цілих означених господарських ґруп, що їх наближує до професійно-станових орґанізацій. В межах даної господ. ґрупи кооперативна орґанізація вимагає духа спільности і безкорисности в імя інтересів ґрупи.

Головні форми таких „міщанських“ (bürgerliche) кооператив є:

а) кооперативи посідаючих продуцентів,

б) кооперативи торговців,

в) кредитові кооперативи,

г) кооперативи для оренди, будівельні, мешкальні, врешті кооперативи для набування землі.

Найсильніший удар направив референт не проти другої ґрупи, що булоб у соціялїста природнє, але проти першої ґрупи, маючи на увазі очевидно головно кооперативи хліборобів. Щоб нас не посудили, що реферуємо тенденційно, приведемо дослівно відповідний

уступ реферату, згори зазначуючи своє здивовання, як міг цього рода пристрастний, необєктивний уступ попасти в реферат, претендуючий на науковість:

„Кооп-ви продуцентів-посідачів, слід відріжняти від продукц. кооп-в робітників. Це бувають кооп-ви для закупна або для збуту. Цього рода кооператива пропаґує той дрібнобуржуазний соціялізм, що тільки в торговлі вбачає неоправданий визиск „продукуючих рук", котрий осуджує „шахрайство", як нехристіянську річ, далі „соціялізм трудових кляс"(Сен-Сімон), котрий прибирає характер національного шовінізму або антісемітизму, якщо торгівці є переважно іншої національности або конфесії". (підкреслення наше — К.).

Тільки сліпе сектанство і засадниче нерозуміння стремлінь і природи селянства могли подиктувати розумній зрештою і поважній людині ті слова повні злоби і неоправданих підозрінь! Це тим більше бє у вічі, коли читати троха нище характеристику кооператив торговців, де справді можна булоб найти чимало чужого ідеї кооперації; докладчик цієї ґрупи ані не критикує, ані не ображує.

Характеризуючи третю ґрупу — кредитові кооперативи, референт робить прямо неймовірні відкриття:

„Кредитові кооперативи засновують промисловці (Industrielle) як також торгівці в цілі охорони від визиску з боку позичкового капіталу та задержання відсотка по можливости для себе, щоби не бути примушеним вдоволятися самим тільки зиском підприємця"...

„Цей дрібнобуржуазно-селянський півсоціялізм оправдує зиск, який добуває підприємець коштом робітника і торгівець коштом покупця (?), тільки відсоток який платиться від позиченого капіталу він вважає неоправданим"...

Кілько тут тенденційности, а то прямо неправди, почінаючи від твердження, що кредитові кооперативи є ділом промисловців(!!), а кінкаючи докором, що мовляв діячі кредитової кооперації оправдують визиск робітника і покупця товарів!

Очевидно, що після такої характеристики кооперації продуцентів треба булоб чекати загального осуду їхньої роботи. Та автор чомусь не робить цього природнього висновку, признаючи кредитовим кооперативам заслугу в поборюванні лихви, а іншим кооперативам ту заслугу, що вони розділюють придбані собою зиски по рівному на цілу суспільну ґрупу, відбіраючи їх в окремих приватників. Критичному слухачеві приходилось просто розвести руками при такій непослідовности. — Не обійшлося при тім без явних протиріч: на самім вступі автор (слушно) назвав Оуена між „універсальними" кооперативами, вірніше комуністами, які стреміли до усуспільнення цілої продукції і консумції, а оце зараз признаючи, що Оуен брався також до кредитових кооператив, тим самим зробив і з цього комуніста — півсоціяліста. В другому знова місці стає Оуен „півсоціялістом" на рівні з Опенгаймером та Герцкою за його спроби основування кооперативних кольоній.

Характеристика споживчих робітничих кооператив вийшла значно вірнішою, хоч може дещо оптимістично закрашеною, та принаймні без таких ярких неточностей, як це ми бачили при кооперативах „посідаючих кляс". Нового тут було мало для сяк-

так ознайомленого з кооперацією слухача. Споживча кооператива виступає у 3 ролях: як детайліст, ґросіст (гуртівник) і як банк, збіраючи ощадности робітників і роблячи з них оборотовий капітал для кооперативи. Хоча вкладники одержують на свій капітал процент, то цей процент носить інший характер, як в іншого типу банках (?).

В оцінці ролі споживчої кооперації референт, на жаль, дався унести тим самим утопійним мріям, які так критикував на вступі викладу. Старі „утопісти" мріяли про універсальну кооперативу — спільноту, д-р Реннер відновлює відмираючу доктрину німської кооперативної школи про те, що на основі споживчої кооперації можна буде згодом переорґанізувати ціле нардне господарство, беручи в руки спож. кооператив всю продукцію і то не лиш промислову, але й сільську, далі цілий грошевий оборот (електрику, ґаз, воду і т. д. референт оставляє самоврядуванню). Таким чином референт заняв становище, що тільки кооперація споживачів є правдиво „кооперативна", що тільки вона кладе підвалини системи засадничо відмінної від капіталістичної! Він станув отже на м о н і с т и ч н о м у становищі, яке визнає о д и н, універсальний лік, одну, інтеґральну систему кооперативного будівництва.

Позітивною стороною цієї частини реферату було те, що референт признав помилку Маркса, котрий нехтував споживчу кооперацію та з другого боку визнав, що дух знехтуваних марксістами „утопістів" Оуена, Прудона, Бюше і т. д. в своїй основі виявився плодотворним та живе й досі у многих видах кооперації. Правильним було теж вказання на безпосередній ідейний звязок сучасної кооперації з тим первісним соціялізмом (обставина, на яку з цілим натиском звернув увагу вже близько 30 літ тому проф. М. Туган-Барановський). Слушно теж підчеркнено на кінці реферату основну устроєву рису справжньої кооперації: д е м о к р а т и ч н і с т ь, рішучо противну всякого рода д и к т а т у р а м. Зокрема дух кооперації ніколи не примириться з примусовістю та диктаторством сучасного комунізму-большевизму.

По рефераті була слухачам дана можливість ставити запитання до прелеґентів. Не була це дискусія, себто свобідна обміна думок, але при утяжливій формі ведення нарад (в трьох мовах, з перекладанням кожної промови згл. запиту на дві другі мови), ледви чи було можливим улаштувати справу інакше, тим більше, коли післяобідня пора кожного дня була призначена на екскурсії. Все-ж таки автор цих рядків вважав потрібним звернути увагу на деякі разячі суперечности у рефераті та на його різко проти-селянську тенденцію. В поставлених прелеґентові питаннях я (крім мене також делеґат з Румунії, д-р Петрашко), висловив погляд, що концепція кооперативного будівництва на основі виключно споживчої кооперації може мати своє оправдання хіба у виключно індустріяльних країнах, але зовсім не дасться примінити у країнах з визначним, а то й переважаючим аґрарним, власне дрібноселянським населенням. Кооперативи селян-продуцентів і селян-споживачів зовсім не є менше-кооперативні, чим к-ви міських споживачів; вони охороняють право селянина на продукт його праці, не будучи зовсім засобом придбання з и с к і в („надвартости") чужим коштом. З поставлених автором цих рядків запитань друге звучало:

„Д-р Р. трактує селянські кооперативи, як кооп-ви „посідаючої кляси“ і є погляду, що вони забезпечують селянинові участь в надвартости. Питаю: з чієї праці походить ця надвартість“.

Відповідь прелеґента звучала доволі дивно: ця „надвартість“ походить з праці самого селянина. Селянин „визискує самий себе, вдоволяючись мізерною оплатою своєї праці“... Очевидно, що така відповідь перевертала знову горі дном виводи реферату про селянство, як „посідаючу клясу“, котра бере участь (дякуючи кооп-вам) у суспільнім розділі надвартости, добутої з праці робітника. Я був цілком в праві, заявляючи д-р Р. у відповідь на його пояснення, що в такім разі нема що говорити про побирання селянином якоїсь надвартости (себто нетрудових зисків), а може бути мова швидше про недоплату його праці (Minderwert). Одначе ця замітка трохи вивела з рівноваги певного себе референта.

Одно з дальших питань вказувало на потребу тісної співпраці кооператив робітництва з кооперативами селян, з виключенням капіталістичних елементів; четверте вказувало на те, що відсоток, який побирає за свою вкладку в касі робітник, по суті нічим не ріжниться від відсотка, який дістає селянин.

Пяте наше питання було: чи можна ожидати в блищому часі, що споживчі кооперативи перейдуть також до сіль.-госп. продукції і опанують її? Якщо ні, то чи не слід справжнім кооператорам стати також до будівництва с.-госп. кооперації, замісць того, щоби цю ділянку полишати часто далеким від справжньої кооперативної ідеї елєментам?

Шесте питання ставило в сумнів твердження референта про шовінізм і антисемітизм у сільській кооперації. Семе вказувало на те, що кооперація дрібних продуцентів веде так само до усуспільнення процесів обміну і виробництва, як це робить у свій спосіб кооперація споживачів. Восьме питання ставило під сумнів твердження референта, що в Рад. Союзі вже є допущені свобідні, автономні кооперативи.

На жаль, прелеґент оставив всі питіння, крім двох, без відповіді, заявляючи, що не стає йому часу. А шкода, бо деякі з цих питань влучали у саму основу „марксівської теорії кооперації“ так, як її виложив д-р Реннер.

Відповідь румунському інтерпелянтові була теж вимианюча; вона обмежилася до загальної фрази, що кооперативи хліборобів це є теж суспільні установи.

Інше запитання торкалося робітничих продукційних кооператив; прелеґент остерігав перед непідготованими і не досить морально та матеріяльно уфундованими заснуваннями.

Другий засадничого характеру реферат, проф. Шарля Жіда був не так доґматичним виложенням рочдельських прінціпів, як радше критичною їх оцінкою і спробою піддати ревізії у деяких точках. Цим реферат і був цікавий. Хто по закінченні „школи“ був на Конґресі і прислухувався дебаті над внесенням французької делеґації про вибір комісії для інтерпретації рочдельських засад, той мав право здогадуватися, що інтерпретація ця мала-б певно йти у напрямку започаткованому проф. Жідом у його рефераті на „школі“.

На думку проф. Жіда голоси, які чути про потребу перегляду рочдельських прінціпів, не треба брати за якесь відступництво від кооп. доґм чи „вірую“, тільки за ознаку життя, за доказ, що рочдель-

ське діло не стало ще архівальним матеріялом. Від часу, коли рочдельських 28 ткачів складали свій статут, наступили деякі рішаючі зміни в умовах життя, які не можуть немати впливу на кооп. практику. Цих змін головних є дві: піднеслися умови життя робітництва, а друге, кооперація має днесь діло не з самим тільки робітництвом, а й з іншими клясами. — Говорячи про рочдельські „прінціпи", треба перш усього усталити їх листу. Деякі автори, от прим. нім. кооператор п. Шлессер (Schlösser) начислює їх аж 15. Референт вибирає з них 5, які визнає найважнішими. Це є: 1) продаж після цін ринку, 2) продаж лише за готівку, 3) продаж всім без ріжниці, член чи нечлен, 4) рівне право голосу, 5) розділ надвишки після пороблених закупів. (Цю листу можнаби ще продовжити, додаючи: обмеження висоти уділу, як в гору так в низ; опроцентовування уділів; обовязок члена закупити щонайменше за означену квоту товарів, в противнім разі він тратить членство; обовязок призначати частину надвишки на суспільні і освітні цілі; виключення службовиків від участи у виборчих органах кооп-ви. — Референт занявся першими пятьома засадами.

Вже щодо засади продажі по ринкових цінах виявилося прим. у Франції, що ця засада стоїть у звязку зі специяльно анґлійським призвичаєнням вважати спож. кооперативу свойого рода щадницею. Анґлійські кооперативи продають іноді навіть по вищих цінах, як є на ринку, щоби мати можливість виплачувати більші товарові звороти („дивіденди"). У Франції переважав погляд на кооперативу, як на інституцію, що має служити з а г а л о в і, збивати в низ ціни на ринку, тим більше, що це найкращий спосіб приєднання нових членів. Французькі кооперативи або зовсім не дають товарових зворотів, або до висоти найбільше 3 проц. (від оборотів?). Референт визнає цю власне практику правильною і тим самим піддає в сумнів рочдельську практику. Також друга засада, чи радше практика рочдельців — продаж також не-членам вважається суперечною з духом і цілями кооперації і хоч навіть з правного боку така практика є допущена, кооператори самі обмежують її до мінімум; коли-ж уже продаж не-членам і допускається, то тільки як засіб приєднування нових членів. — Третю засаду, продажі лише за готівку проф. Жід уважає також в деякій мірі захитаною розвитком подій. А саме: у многих кооп. орґанізаціях вже заводяться у певних випадках форми кредитування і на Конґресі франц. спож. кооперації ухвалено такі норми:

1) продаж на кредит артикулів щоденної потреби, особливо харчів, забороняється;

2) зате допускається відпускати на кредит товар довшої потреби, прим. меблі, а особливо знаряддя праці, прим. машини до шиття.

Кредит при зукупні середників продукції є цілком природнім і економічно оправданим явищем, бо за його допомогою позичальник має можливість випрацювати більшу вартість, як кредитована йому сума. Але також закупно предметів споживання нераз дає значні вигоди і ощаджує членові зайві видатки. Пропоновані д-ром Фоке робітничі кредитові кооперативи можуть бути корисними, але чи буде їх розвиток такий швидкий, щоби заспокоїти вже днесь відчувану потребу в кредиті?

З а с а д а р і в н о с т и г о л о с і в є твердою основою кооперативних орґанізацій; нею вони ріжняться від капіталістичних обєднань.

Та все таки референт має і тут дещо замітити. Чи є це згідне з духом кооперації, коли на загальні збори являються і то з рівним голосом люде, які для розбудови кооперативи нічим іншим не причинилися крім того, що колись вплатили уділ? Чи не булоб більш справедливим, щоби право голосу реґулювалося кількістю закупів такого члена? — Цей принцип вже й практикується у статутах кооперативних надбудов (гуртівень).

П я т а засада товарових зворотів в міру торгів членів — це фундамент кооперативного будівництва. Референт висловив тільки бажання, щоби уникати при тім таких форм, що є наслідуванням практик приватної торгівлі (прим. уділювання рабату згори, при самім закупні). Також треба сподіватися, що приділи з надвишок на суспільні і освітні цілі будуть чимраз більші, коштом зменшення зворотів окремим членам. Вже нині видно тенденцію до того і це свідчить про зріст духа солідаризму серед кооператорів.

Дискусія над цим рефератом, який давав богато поля для обміну думок, не була довгою з огляду на спізнену пору. Все таки був висловлений сумнів що до доцільности продавання також нечленам, як також що до продавання на кредит.

Третій реферат секретаря МКС п. М е я про „м і ж н а р о д н і й к о о п. р у х“ дав короткий перегляд тих загально-господарських умов і проблєм, що виринули останніми часами, маючи міжнароднє значіння (міжнародні картелі, митна боротьба між державами, питання аґрарної продукції і кризи збуту, справа безпосередніх зносин між споживчою і с.-г. кооперацією, справа раціоналізації в промислі).

Це є низка світових проблєм, до яких кооперативний рух мусить заняти становище і то не лиш кожна національна орґанізація зокрема, але і всі вони разом, як цілість, як репрезентація нової, майбутньої господарської і суспільної системи. Кооперація мусить стреміти до наладнання спільних закупів на інтернаціональній підставі та координування національної кооперативної продукції. Крім того вона мусить впливати на господарську політику держав в напрямі знесення митних кордонів. Покищо ця справа йде пиняво, бо замало ще зрозуміння для цих справ в національних кооп. орґанізаціях. Ідеалом може стати формула проф. Жіда, котра звучить: „М і ж н а р о д н я т о р г о в е л ь н а п о л і т и к а к о о п е р а т о р і в м а є п о л я г а т и в т і м, щ о б и т в о р и т и к о о п е р а т и в и м і ж н а ц і я м и. Тим способом прийшлоб до міжнародного товарообміну через споживчі кооперативи ріжних країн, на тих самих умовах, як вже існує виміна між льокальними кооперативами“. Покищо це лиш ідеал, на ділі досі ще не зорґанізовано гуртових закупок на засаді взаїмности. Те що досі практикується, носить характер звичайного купна-продажі, хоча контрагентами і виступають національні кооперативні гуртівні.

Дискутанти розвідували опінію референта про такі справи: чому МКС і досі ще не виробив своєї конкретної економічної програми діяльности; чому не засновується міжнародня кооп. гуртівня на засадах дійсно кооперативних; чи робляться які заходи для того, щоби до МКС приєднати ті централі с.-госп. кооперації, котрі досі не є його членами; які є результати торговельної співпраці менчестерської кооп. гуртівні з канадійськими пшеничними пулами (два останні запити автора цих рядків). Відповідь була, що заходи робляться, що-ж до пулів, то орґанізаційної співпраці нема, є тільки торговельні зносини

і висліди їх є вдоволяючі, чого очевидним наслідком є наближення канадійських пулів до МКС.

Реферати Американця проф. д-ра Ворбаса (Warbasse) цікавили публику вже тим, що торкалися країни таких розмірів, як Спол. Держави. Новиною для слухачів було вже те, що прелеґент згадує про існування обєднань на спільницьких засадах на америк. континенті ще в добу сивої старини, коли, як він казав, „в Европі думки людини не виходили ще далі тої кістки, яку вона обгризала“. Також пізніше індіянське населення було орґанізоване на спільницьких засадах, блищих до рочдельського ідеалу від неодної сучасної великої кооперативної орґанізації. Перші робітничі кооперативи на взір Рочделя появилися в 40-их роках, а перші кооперативи рільників в 60-их роках. Число кооперативних установ в другій половині XIX. століття було біля 400 одиниць. На жаль з тих старих орґанізацій існують сьогодні тільки три, всі інші порозпадалися, особливо в заграві світової війни. Історія споживчої кооперації рочдельського напрямку на американському ґрунті — це історія розбитих змагань ідеалістів. Американська атмосфера — дух індивідуалізму, сильні расові ріжниці, неспокійність населення, принадні можливости швидкого обогачення (die Vabanquestimmung) нерозуміння ваги дрібних ощадностей, — ці обставини не сприяють ростові кооперації. До того приходить незнання і нерозуміння засад кооперації. Між фармерами кооперація знайшла більш податний ґрунт.

На першому місци безперечно стоїть сьогодні фармерська кооперація. Існує днесь 1150 кооператив для збуту с.-г. продуктів з 2 міліонами членів (на всіх 6 міліонів фармерів!). Їх оборот 2 і пів міліярда дол. Вони закуповують теж артикули господарської потреби. Закупочне т-во каліфорнійських овочарів посідає великі ліси, в яких ріже дошки і виробляє скриньки на овочі. В 1929 р. воно мало 11 міл. дол. обороту. В рефераті подано більше прикладів розмаху сільської кооперації. На жаль дух фармерських кооператив є мало кооперативний, їх наставлення є на придбання зисків, отже капіталістичне. Богато з них живе тільки тим, щоби підбивати в гору ціни на шкоду споживача; їхні члени на загал є реакційного суспільного направлення і не мають зрозуміння для соціяльної програми споживчої кооперації. Є однак виїмки з цього правила.

Інші роди кооператив. Сільське населення в Америці не становить навіть половини загалу населення. Отже головна опора кооперації є поза фармерами; тільки фармерські кооперативи є більші і численніші. — В споживчій кооперації є заступлених понад 40 ріжних народностей. Іміґранти грають в кооперації визначну ролю; Орґанізації, що обєднують членів якоїсь одної нації, вживають теж такої мови у своїм діловодстві; референт згадує теж українські кооперативи. Кооператив споживчих рочдельського типу є сьогодні кругло 2000. Крім звичайних споживчих крамниць вони удержують біля 400 кольоніяльних і мясних складів, біля 500 складів ґазоліни і оліїв (для авт). Коло 100 коо-в удержує ресторани, готелі, пекарні, доставу вугля, помешкання.

В кождім більшім місті є многі так звані будівельні кооперативи. Але у більшости це не є ніякі кооперативи. На погляд референта, кооперативною є така установа тільки тоді, коли: 1. коо-

ператива остає завше власником ґрунту, 2. винаймає доми членам на довгий час, 3. члени не мають права через віднаймання поміщень або продажу добувати зиски. В Ню-Йорку є 40 дійсних мешкальних кооператив. Одна посідає два будинки в центрі міста, де поміщається 700 родин. Друга має 503 мешкань, удержує велику салю і театр, має гарну бібліотеку і веде успішну освітню роботу. — Є чимало кооперативних літниск. Прим. одна така к-ва в Н. Йорку мала в р. 1929 12.000 гостей (членів). Члени платили тижнево за пенсіон по 17 долярів (переважно жидівські конфекційні робітники). Фармери мають 300 кооператив для телєфонічної обслуги; є 20 елєктричних коо-в і т. д.

Окреме місце займають асекураційні товариства, яких є 2000. Вони не є чистими кооперативами лише тому, що голосування на зборах може відбуватися через повновласників (з огляду на великі віддалення). Тут референт очевидно числить і українські асекураційні обєднання.

В ділянці кредиту працює 15.000 позичкових і будівельних кооп-в, по формі кооперативних, але не по духу. Вони уділюють позички на будову домів. Далі існує 1500 кредитових союзів (кооперативних банків).

Умови — серед яких приходиться працювати, не є найгірші. Прим. чимало професорів університетів є прихильниками кооперації. Найменше половина з існуючих 656 університетів присвячує то більше то менше уваги кооперації. Змагання „Кооперативної Ліґи“, котра обєднує головно рочдельський напрямок, йдуть зараз в цьому напрямку, щоби інтенсивною пропаґандою і курсами виховати суспільство до розуміння кооп. ідеї та вишколити робітників для цього руху. Під цим зглядом є вже значні успіхи і можна надіятися, що кооп. рух від тепер буде йти швидким кроком вперед.

Виклад особисто симпатичного сивого вже ідеаліста-кооператора проф. Ворбаса зацікавив слухачів, особливо деякими специфічностями америк. відносин, чого доказом були численні запити до референта. Сам він у своїй скромности вже на початку заявив, що не приходить сюди як учитель, тільки як товариш, знаючи, що Америка в кооп. справі стоїть позаду Европи і має чимало чого вчитися від неї.

Виклад п. С. Раусніца про австрійську кооперацію був дуже на місці, даючи слухачам ключ до зрозуміння того, що їх приходилося доочно оглядати підчас численних екскурсій. Взагалі враження з Відня, його громадського, суспільного і кооперативного життя та описові великанських діл віденської демократії на полі суспільного опікування та кооперативного будівництва варто би присвятити окреме місце — хочби з огляду на ту надзвичайну дружність та прихильність, з якою нас — кооператорів — приймали віденські кооперативні і самоврядні круги. Може вдасться ще найти дещо місця і для цієї справи.

Ми західно-українські кооператори зазначали у всіх виступах наш національний характер. З приємністю приходиться констатувати, що слова „Українець“ чи „західний Українець“ сьогодні не викликає уже в нікого здивування; міжнародній світ уже приймає це слово, як йому відомий недискусійний термін. Це здобуток немалий на полі пропаґанди української справи.

К. Коберський.

Наукова діяльність політико-економіста М. Ів. Туган-Барановського.

(Продовження*).

II.

В періоді між першою і другою загально-російськими революціями М. І. Туган-Барановський розвиває одночасно свою педаґоґічну, літературно-наукову та кооперативно-громадську діяльність, виявляючи кольосальну енерґію.

Перша революція 1905 р. знов повертає М. І-вича до приватної доцентури на Петербурському університеті, де завжди він збирав так багато слухачів, що звичайні авдиторії не могли всіх вміщати, через що його виклади було перенесено до актової салі університета. Та його педаґоґічна діяльність не обмежувалася самим лише університетом. Одночасно він був професором політичної економії на Петербурґських Вищих Бестужівських жіночих курсах, а від 1914 року ще й на Петербургській Політехніці; в рр. 1912—1913 він з Петербургу доїздив для читання лекцій з кооперації до Московського Народнього Університету імени Шанявського. Поза тим він часто виступав з численними прилюдними лекціями й докладами, як в столицях, так і на провінції. Він не був оратором, але промови його проходили завжди з величезним емоціональним піднесенням. По виразу Швітау, „рѣчь его жгла и дразнила“. Стрімкий поток його думки ніби випереджував їх словесний вираз і захоплення лектора передавалося слухачам. По словах його б. слухача, нині проф. Кондратьева, М. Ів. „не належав до тих професорів високих шкіл, що з року на рік викладають за раз прийнятою програмою. Стежучи за інтересами суспільства і авдиторії, він зупиняється у своїх лекціях саме на тих темах, що хвилювали в даний мент ширші кола чи студенство. Студенство купчилося довкруги його катедри, провадило напружену інтелектуальну роботу в кружках при його участи та в його семинарі. Тут панувала необмежена свобода розумової творчости молоді, вільний вибір тем, вільна трактовка і критика, вільна боротьба напрямків. М. Ів. остільки давав свободу, не давлючи на молодь своїм авторитетом та своєю вченістю, що інколи здавалося, ніби він, углиблений в себе, розсіяний, залишається байдужим до „юных терзаній“; приходилося добиватися строгої критики, ніби будити великого вчителя. Його здається ніхто і ніколи не називав професором, а завсігди тільки інтимнішим: „Михайло Іванович“[47]). Ця популярність поруч з опозицією до бувшого царизму ставили М. Ів. все в положення переслідуваного і неблагонадійного. Коли в році 1913 він був обраний професором політичної економії на Петербургськім університеті, міністр Касо не затвердив його. А в 1915 році він і зовсім був примушений покинути Петербургський університет. По революції 1917 року його знова обрано професором цього університету, та він, вже звязавши свою долю з українством, не вернув

*) Гл. „Кооп. Респ.“ ч. 9 за 1930.

[47]) Н. Д. Кондратьев. М. Ив. Туган-Барановскій, 1923.

до Петрограду, а став професором новоповставшого українського університету в Києві.

Аґрарні розрухи на Полтавщині та Харківщині в 1902 р., а потім аґрарна революція 1905 р. на всю широчінь і в найгострійшій формі видвигнули й поставили аґрарну проблєму тодішньої Росії. Відгукуючись на неї, Туган-Барановський скупчує свою увагу на питанні реформи землеволодіння, якому й присвячує книгу: „Земельная реформа“ (1905 р.). В ній він, не погоджуючись ні з соціял-демократичною, ані з соціял-революційною програмою, запропонував свій проєкт розвязання земельної справи. На його думку слід було землеволодіння пересічно поверх 50 дес. примусово викупити. Викуплена земля мусіла скласти не підлягаючий передачі в приватні руки національний земельний фонд — фонд всієї нації, а не окремих осіб чи ґруп. З нього земля передаваласяб трудовому селянству на основах вічно-спадкового земельного користування. Цікаво, що намічені М. І-вичом засади націоналізації землі з переданням її в спадкове користування трудовому селянству були справді зреалізовані в жовтневий період другої великої революції; лише революційний спосіб здійснення вивласнення надав йому характеру конфіскати всього нетрудового землеволодіння.

Читання лєкцій привело М. Ів-ча, до систематизації і до видання для слухачів спочатку „Лекцій по политической экономіи“ (в 1907 р.), а потім в 1909 р. „Основ политической экономіи“. „Основы“ в першім виданні присвячені: „Кене, творцеві „економічної таблиці“, Г. Ґосенові — давшому теорію гряничної пожиточности та К. Марксові — найглибшому критикові капіталістичного ладу“. Згадані „Основы“ були потім Російською Академією Наук вшановані великою премією імени адмірала С. А. Ґрейґа. За життя автора в р. 1917 вийшло четверте перероблене й доповнене видання цього курсу[48]). Глибокий і оригінальний по змісту цей курс незабаром виділяється на перше місце серед ліпших анальоґічних публікацій професорів А. І. Чупрова, А. А. Ісаєва та Железнова, Ґеорґієвського то що; до нього нам ще прийдеться вернутися.

Одночасно М. І-вич розмінюється й на поодинокі окремі розвідки, статті, огляди, редакторство і співробітництво. Пише біоґрафії економістів для Handwörterbuch d. Staatswissenschaften, редаґує переклади праць кращих закордонних економістів, як напр., переклад з другого німецького видання праці Бем-Баверка „Капитал и прибыль“ т. І., з його передмовою, врешті — редаґування серії видань „Невыя идеи в политической экономіи“, співредакторство „Української Енцікльопедії“, стаття в збірнику „Біржа“ (редакція проф. Яснопольського), огляди стану народнього господарства в річниках часопису „Рѣчь“, співробітництво в місячниках „Вѣстник Европы“, „Русское Богатство“, „Современный мір“, то що. В деяких своїх розвідках він уважно розробляє проблєми ідеалізму і в етиці знаходить нове вияснення також економічних преблєм. До них відноситься, викликана появою голосного збірника „Вѣхи“, стаття під назвою „Русская интеллигенція и соціализм“ (1919). Потім, занявшися моральним світоглядом Достоєвського, дає статтю „Три великих этических проблемы. Зазначивши,

[48]) Видано в перекладі на чеську мову в 1928 р.; переклад український все ще чекає на видавця.

що так само, як і найвизначніший філософ Кант, але цілком незалежно від нього Достоєвський підніс ідею верховної цінности й святости людської особи в спосіб небувалий в цілій світовій літературі та виявив це в художніх образах, — М. Ів. показує в цій праці, як з тої ідеї у Достоєвського випливало три проблєми: чому цінимо людську особу так високо — проблєма Бога; який мусить бути моральний закон — проблєма людськости; як зясувати порушення морального закону — проблєма світового зла. Ось ті три великі проблєми, якими мучився Достоєвський та які знайшли відгук і у вічно шукаючій душі М. Ів-ча. Прочитаний у Москві доклад на цю тему викликав такий палкий ентузіязм у слухачів, що по його закінченні, курсістки понесли М. Ів. на руках. Зрештою, з приводу збірника Форлєндера про Канта і Маркса він написав статтю „Кант і Маркс“[49]). Зі щойно згаданих статтей склався потім його збірник: „К лучшему будущему“, що вийшов в 1912 році.

В році 1913 М. Ів-ч публікує в німецькій мові працю під назвою Sociale Theorie d. Verteilung; в російській мові — в 1914 р. Елєменти цієї теорії Т.-Б-го зустрічаються вже в старших його працях про суспільну клясу, клясову боротьбу, в науці про визиск, починаючи з 1904 р.; в недосить ще розвиненім вигляді подибуємо її в першім виданні „Основ“ (1909 р.). Він назвав її соціяльною, зважаючи на те, що в ній видвигнуто ролю соціяльного фактора в розпреділенні народньо-господарського зиску. Психольоґічна школа, яка будувала розпреділення на теорії гряничної пожиточности, і марксівська школа, будуюча на абсолютній трудовій теорії цінности, не кажучи вже про інші теорії, його не задовольняли тому, що виходили з преміси соціяльної рівности учасників розподілу. Для нього обєкт розподілу хоч і виступає в формі цінности — ціни, одначе умови формування цін зовсім не є причиною творення кляс і клясових конфліктів; причин панування одних й залежности других слід шукати поза межами чисто економічних взаємин. Розпреділення, це — історична катеґорія, що виходить поза область національної економії і стає предметом соціольоґії та загальної історії. Після теорії М. Ів-ча, як вона остаточно сформульована в останнім за життя автора виданні „Основ“, висота зарібної платні залежить від продукційности суспільної праці та від співвідношення соціяльної сили робітників і капіталістів. Тими-ж факторами (з додачою ще швидкости обороту) означується прибуток. Підкреслення соціяльного моменту є характеристичною особливістю його соціяльної теорії розпреділення. По власному признанню М. Ів-ча його розходження з марксізмом в цій теорії, далеко не так значне, як здається. „Я вважаю свою теорію розпреділення, писав М. І-вич[50]), тільки дещо зміненою і очищеною від усіх не-наукових елєментів теорією Маркса. Вона не укладається в систему Маркса, але звязок наочний“. Отже корінь соціяльної теорії Т.-Б-го в теорії визиску Маркса, що помітив і Е. Келлєнберґер[51]). Не без впливу на нього був також Р. Штамлєр[52]). Як теоретик, що видвигнув момент соціяльної сили,

---

[49]) Archiv für Socialwissenschaft und Sozialpol. B. 33.; дивись також Schulze-Gövernitz „Marx und Kant“, тамже, B. 30.

[50]) „Основы“... стор. 377.

[51]) Zeitschrift für Sozialwissenscharft, Bd. 5. 1914.

[52]) Його „Wirtschaft und Recht“.

Т.-Б-ий займає місце в низці таких Machttheoretiker, як Штольцман, Оппенгаймер та ін. Особливо близькою до теорії Туган-Барановського є теорія розпреділення Штольцмана, для якого розмір прибутку є не тільки наслідком впливу натуральних продукційних факторів, але також наслідком укладу соціяльних сил[53]). Привнесенням соціяльного моменту до політичної економії Т.-Б-кий зближається до таких німецьких економістів як Р. Штамлер, Р. Штольцман, Карль Діль[54]), А. Амон, — які приписують соціяльно-правній орґанізації відповідний вплив на повстання господарських явищ. Їх обєднують під спільною назвою соціяльно-правної школи. Зрозуміло після цього, що теорія Т.-Б-го зустрілася з найріжнішим до неї відношенням від дуже прихильного до гостро ворожого. В російській економічній літературі до неї зайняли те чи інше відношення Струве, Дмітрієв, Солнцев[55]), Кулішер, Железнов, Бухарін[56]), при чому вона знайшла собі на загал мало прихильників. Майже одночасно соціяльну теорію формулював також П. Струве, але опісля зрікся її. На одному прилюдному засіданні в Празі в 1924 р. мені довелося почути твердження проф. Білімовича, що згадана теорія запозичена Т.-Б-ським у П. Струве. Головувавший тоді на засіданні П. Струве промовчав твердження Білімовича, але приблизно через рік на другім засіданні, теж в Празі, в присутности Білімовича сам Струве це прилюдно спростував[57]). Так брудний закид відкинуто. Що торкається-ж права першеньства до поставлення теорії в часі, то мені відомо також, що творцем соціяльної теорії розпреділення уважав себе ще й російський проф. Ґеорґієвський, чого одначе йому не хотять признати інші компетентні економісти.

Наведемо в кількох словах цікавіші з думок критиків. Теперішній Струве саму проблєму розпреділення уважає неіснуючою, а поняття розпреділення — тільки необхідною методольоґічною фікцією, і між іншим квестіонує наявність і конечність звязку залежности між натуральним зростом продукту розпреділення і рівночасним зростом цінностей. Проведений Т.-Б-им розрив між цінністю і ціною Кулішер ставить авторові в заслугу, а Шумпетер і Бем-Баверк в мінус. Для Шумпетера продукція і розпреділення — два аспекти єдиного процесу, а зиск капіталістичного господарства є для нього явищем цінности — ціни. Для Бем-Баверка розпреділення є найважливішим конкретним приміненням загальних законів цінности і ціни. Проти внесення соціяльного моменту в політичну економію висловилися Дмітрієв, Шумпетер і Бем-Баверк. З погляду Шумпетера способи соціяльного і чисто економічного спостереження мусять бути цілковито розділені в самостійні галузі, які можуть обмінюватися лише своїми кін-

---

[53]) Його Die sociale Kathegorie in der Volkswirtschaftslehre, Berl., 1896.

[54]) Його Zur Kritik der Kapitalzinstheorie Boehm-Bawerk's. Jahrbuch. f. Nationalök, und Statist., Bd. 105, 1905. Діль виразно підкреслює значіння соціяльного моменту в розпреділенні, напр., в ріжниці при однаковій праці зарібної платні організованих і неорґанізованих робітників.

[55]) Його праця: „Заработная плата как проблема распредѣленія" (1911) по змісту стоїть близько до соціяльної теорії Т.-Б-го.

[56]) Між іншим його „Eine Oekonomie ohne Wert", „Neue Zeit", B. 32, I.

[57]) „До такої теорії — зневажливо кинув Струве — міг додуматися й сам Туган-Барановський". Як закид Білімовича, так і наведена репліка Струве характеризують етику і відношення до небіжчика його б. колеґ.

цевими результатами[58]). Бем-Баверк є проти внесення соціяльно-історичних факторів в розпреділення. Вплив сили діє тільки в межах економічних законів, а не ставиться супроти них[59]). В щойно зазначених розходженнях поглядів Тугана-Барановського і Бем-Баверка, до речі, бачимо бодай частинне зеперечення того твердження, що Туг.-Бар. був послідовником Бем-Баверка[60]). Нині противники соціяльної теорії виступають в двох ґрупах. Одні ставлять для теорії розпреділення завдання: показати, як саме боротьба суспільних ґруп за народньо-господарський зиск знаходить в міновому господарстві свій остаточний вияв в ціні. Другі, розриваючи з ціною, шукають розвязання проблєми розпреділення народнього зиску індуктивно-статистичним шляхом, провадячи статистифікацію політичної економії...

В той-же період між двома революціями М. Ів. захоплюється кооперацією, до якої в марксівський період свого життя ставився байдуже, якщо не цілком неґативно. В 1908 році його вибирають заступником голови, а в році 1914 головою петроградського відділу Комітету для сільських „ссудо-зберегательних“ товариств. В своїй практичній кооперативній діяльности він покладав надії на кооперативну самодіяльність і був противником зайвої державної опіки, обстоюючи таке кооперативне законодавство, яке уможливлювалоб вільний розвиток кооперації. В 1909 р. його запрошено редактором найкращого в тодішній Росії місячника: „Вѣстник Коопераціи“, в якому, на основі практики широко розроблялися питання з теорії кооперації. На сторінках згаданого журналу зявилася низка його статтей; кооперативним темам присвячені також окремо видані книжки: „К лучшему будущему“ (1912) та „В поисках новаго міра“ року 1913; нарешті, наслідком його теоретичних і практичних заінтересувань кооперацією зявилася праця, яку компетентна оцінка ставить так високо, що не находить рівної їй в цілій світовій літературі про кооперацію[61]): говоримо про „Соціальные основы коопераціи“[62]), видані в 1916 році.

Як в свій час його „Основы“... зайняли перше місце серед курсів політичної економії, писаних російською мовою, так тепер його нова праця про основи кооперації видвигається, як найліпший теоретичний твір про всі ділянки кооперації, не тільки серед праць на анальоґічні теми в російській мові — Ніколаєва, Прокоповича, Тотоміянца — але займає відповідне місце і в західно-европейській літературі — між кращими працями цього роду Ш. Жіда, Кауфмана, Якоба та ін. В згаданім творі він намітив та проклав нові, цілком самостійні шляхи. Для нього кооперація це господарська форма, що наближує людство до суспільного ідеалу, „господарський світ, що з нестримною силою виростає з глибин старого капіталістичного світу“; вона „дає засоби

---

[58]) J. Schumpeter „Das Grundprinzip der Vertelungstheorie, Archiv für Sozialwissensch und Sozialpol. B. 42.

[59]) Böhm-Bawerk „Macht oder ökonomisches Gesetz“. Zeitschrift für Volkwirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, Bd. 23. Ця цікава праця викликана соціяльною теорією і скерована проти висновків Туг. — Б-го, Штольцмана та Лексіса.

[60]) Зак, стаття в „Одесских Новостях“ за 23. (10) січня 1919.

[61]) Проф. Косінський: „Одесскій Листок“, 21 (8) січня 1920 р.; див. також К. Пажитников „Современный Мір“. 1916, т. IV, 2, стор. 146 і слід. і S. Gringanc — вище ці тов., стор. 131.

[62]) На жаль обставини світової війни перешкодили зявитися цій праці в европейських мовах.

і орґанізує сили для перемоги нового ладу“...; але й там, в ньому має зостатися собою. В реальній кооперації він вбачав клясову природу поділяючи її на пролєтарську, селянську та дрібнобуржуазні; він-же дав і найкращу з існуючих клясифікацію кооператив.

Будучи теоретиком-ідеольоґом кооперації, небіжчик не цурався й дрібної кооперативної праці. В 1914-15 рр., при найблищій його участи, були засновані в с. Пізниках (Лохвиччина) кооп. товариства: а) сільсько-господарське, б) споживче та в) кредитове. А кооперативні зїзди, в яких він приймав участь, на знак пошани і любови, кожний раз вшановували його почесним обранням. Перший загально-російський кооперативний зїзд, що відбувся в 1917 р., вбирає його до президії; той-же зїзд вибирає його до Ради Всеросійських Кооперативних Зїздів („Совѣт Всероссійских Кооперативных Съѣздов“). Повставший в Москві в 1918 році Кооперативний Інститут покликує М. Ів. до складу своєї Наукової Ради. Та М. Ів. відмовляється від праці в останньому, віддаючи всього себе від початку революції на службу Україні. Стаття „О кооперативном идеалѣ“[63]) була, здається, останньою, останнім словом загально-російського періоду його життя.

(Далі буде). **Проф. О. К. Мицюк.**

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ.

Раціоналізація бюрової праці.

(Продовження*).

VI. ПРИНЦІПИ ОРҐАНІЗАЦІЇ.

Здійснювання орґанізаційних завдань в конкретнім закладі чи конторі очевидно не може йти по якійсь шабльоні або шляхом копіювання анальоґічних влаштувань в інших закладах. Говорити про якусь зразкову „систему“ з загальною важністю перечить істоті та характерові орґанізації (орґанічність!). Проте можна і слід вивести деякі загальніші принціпи, що проявляються в орґанізаційній роботі. В залежності від докладности розгляду і від ріжнородности матеріялу, з якого їх абстрагується, можна встановити більше або менше загальніших чи менше загальних і широких принціпів. Без претенсії на повність остановимося тут на кількох: суцільність і пляновість орґанізації, зосередженість, постійність, елястичність чи пристосовність, переглядність. Подрібніші засади відносяться до поодиноких ділянок, нпр. до орґанізації праці, до (річевих) приладів, очевидно тут — бюрових, і под. Загальні принціпи можна віднайти також в окремих ділянках.

*) Гл. Кооп. Респ. ч. 9 за вересень 1930 р.; цитати гл. тамже на початку статті
*) Гл. Кооп. Респ. ч. 9 за вересень 1930 р.; цитати гл. тамже на початку статті в „літературі“.

1. Суцільність і пляновість орґанізації.

Технічне виконання поодиноких орґанів та їх найкраще пристосування до їхніх окремих призначень властиво не належить до безпосереднього, суттєвого завдання орґанізаційної чинности, хоч і з таким поглядом можна стрінутися в авторитетних місцях. Натомісць загальна структура і звязок поодиноких орґанів, їх взаїмне пристосування і узгіднення виконів належать сюди в першу чергу. Суттєвою вимогою орґанізації буде, послідовна, якнайповніша її суцільність. Треба пляново і основно розглянути, котрі саме функції та орґани слід утворити згл. оформити, щоби це означало розбудову суцільного орґанізму, як уреґулювати чинности відповідно до загальної його природи, а не тільки до безпосередніх вимог і можливостей, що випливають з характеру дотичного орґану. Можна сказати[7]), що контора потребує загальної конституції, як кожна інша збірна формація з многістю осіб і функцій, як хочби нпр. держава. Міністерствам у державі, в конторі відповідають поодинокі функції чи функційні комплекси (Dienststellen). Хибою є, коли по відділах окремо існує такий уреґульований лад, а не існує в цілості; себто найчастіше він і тоді є, але неповний і з прірвами, а поодинокі порядки не зовсім згармонізовані. Частини не сміють виломлюватися з цілости, хочби цей вилім навіть був наслідком удосконалення саме тих частин. Суцільности досягти можна передусім шляхом еволюції з гори, продуманням заздалегідь найдоцільнішого перебігу всіх чинностей у їх взаїмній співгрі. Подібно як для поодиноких виконів складається інструкцію, так і для цілости треба встановити плян діяльности, розуміється з боку орґанізаційного, а не ділового. Розвязка проблєм мусить відбуватися в цілости та для цілости. В практиці це не завсіди так, хоч вимога ніби й самозрозуміла. Приклад для освітлення справи взятий з іншої ділянки, але ілюструє не зле[8]). Для вивантажування довозів у фабриці треба було найти найдогідніше місце і відповідно його влаштувати, визброїти та сполучити з іншими частинами закладу. Проблєму вирішили ідеально, вивантажування відбувалося дуже вигідно, транспорти не мусіли заїздити далеко, складання йшло знаменито. Але... опісля мусіли перекладати вантажі та розвозити їх у всіх можливих напрямах, так що ефект ідеального вивантаження розпливався. Орґанізували ніби добре, але не з погляду цілости. Зрештою розвожування теж в свою чергу було поставлене добре. Анальоґії, хоч і не так виразні та різкі, можна находити і в бюровій праці.

2. Зосередженість орґанізації

випливає з вимоги збереження суцільности. Це самозрозуміле для найосновніших напрямних, але звичайно йде значно дальше. Це є питання централізації чи децентралізації підприємства. Його можна освітлювати з ріжних сторін і відповідно до конкретних потреб ріжно вирішувати. З погляду орґанізації більше арґументів промовляє за централізацією, за керуванням з одного місця аж до подрібних складників. Тільки тоді можна зберегти суцільність. З централізацією звязана звичайно і ця вигода, що анальоґічні функції та викони, а навіть річеві засоби в ріжних частинах підприємства орґанізовані однаково (пор. почтові уряди!). Це забезпечує гладший перебіг і кращий перегляд,

улегчує переношування урядовців з одної частини до другої, дає заощадження на масовішім виготовлюванні однакових матеріялів. Одноманітність праці хоч і приходить в слід за такою орґанізацією, то її значіння тут не таке велике: при далекойдучім розподілі праці та ще й механізації в поодиноких відділах не грає ролі огляд на те, чи в сусіднім відділі працюється так само, чи трохи інакше. Що централізація збільшує шабльоновість, те правда. Але можна все таки залишити автономію нищим інстанціям. Комбінацією централізації та децентралізації є принцип відділовий. Найзагальніші засади і формальні рямці виходять зі спільного осередка, але в подрібніших питаннях, по суті справ кожний відділ може бути орґанізаційним центром для себе. Це буває в великім закладі з огляду на ріжнородність праці в поодиноких відділах, нпр. в банку, де бюрова праця займає величезну частину всіх чинностей. Автономія відділів в питаннях орґанізації не сміє йти за далеко.

Зосередженість можна також розуміти просторово, себто, що роботи і засоби є згуртовані в великих салях, а не розкинені по окремих кімнатах.

Приклад з американських відносин[9]) освітлює питання внутрішньої почти та її централі, термінову справу, зосередження перегляду щодо умов і сходин та інформації.

Внутрішня почта усуває невигоди звязані з іншими засобами внутрішньої комунікації. Коли один урядовець потребує чогось від другого, то може зайти до нього сам; це спосіб найпримітивніший, але для виконности і ефекту праці дуже некорисний, ще й дорогий, бо бігає ліпше плачена сила, призначена до значно вищого заняття. Телєфон трохи перешкаджає в праці, зрештою часто треба якийсь папір переслати. Отже для передачі паперів вживається окремих післанців, але і тут необхідна систематичність. До цього служить в н у т р і ш н я п о ч т а. Кожний стіл, при якому працює урядовець, дістає число нпр. у партері 1-99, в І. поверсі 100 до 199 і т. д., або букву відділу побіч числа: 35 А і т. д. На кожному столі 2 кошики, нпр. білий для вхідної „почти", червоний для вихідної (під ними очевидно жадні папірці!). Коли урядовець має запит до іншого, то пише, зазначуючи число стола адресата і свого стола. Післанці виходять з централі в правильних часових відступах, забирають вихідні папери і розподіляють папери адресатам до білих кошиків. Вони мають торби з багатьма переділами і сортують у ході. Шлях мають теж визначений, себто обходять столи за порядком, без огляду на рід праці та функцію дотичного працюючого. Час між запитом і відповідю не сміє бути надто довгий, бо тоді урядовці попадали би знова до старих, гірших, несистематичних способів. Точність очевидно величезна. Дуже спішні речі — червона карточка — йдуть евент. окремим післанцем, який передає їх не до кошика, тільки до рук адресата, або, хоч і на стіл, у видне місце. Післанці ніде не сміють задержуватися й чекати на папери, що „за хвильку" будуть готові; вказівки дістають тільки від своєї централі. Ця повинна мати центральне положення, досить місця, відповідні перегородки на папери, окремі на біжучі, окремі на періодичні, що повторюються, годинник, який бє все на знак початку тури післанців. До перегородок сортують „почту" з одних відділів ад-

ресовану до інших і ту передають для роздачі післанцям. Внутрівідділові папери сортують і роздають післанці підчас тури (дещо їм остане!). Поміж турами післанцям належиться справжній відпочинок.

З побіжного опису видко, що внутрішня почта дуже спричиняється до порядку й систематичности та що крім того відтяжує урядовців. Вони-ж механічно кладуть папери до кошика згл. виймають, всякі перерви в процесі праці відпадають і відпадає метушня.

Зосередження термінової справи сягає ще глибше до чинности урядовців і ще більше їх відтяжує від балясту памятання. Урядовець не потребує держати в памяти і постійно собі пригадувати згл. розшукувати в календарі, коли якісь сходини, коли умовився кудись піти чи щось зробити, на коли має віддати одноразову якусь чи періодично повторювану працю. Коли почин виходить від нього, вкидає відповідну картку до почтового коша, її одержить централя і вложить до картотеки під відповідний термін. Картотека має окрему скринку на кожний день і на неділі, теж перегородки на години (що пів, чверть) кожного дня (евент. і мінути). Перед терміном посилає централя дотичному урядовцеві „пригадку"; колиб це припадало на неділю чи свято (червона наліпка на скринці), то вложить до перегородки попереднього дня. Упімнення розсилає з почтою. Періодичні картки затягає до книги. Також свої особисті справи можуть урядовці передавати сюди, щоби думка нпр. про якісь приватні важні сходини не розбивала їх уваги при праці.

Всі правильні сходини і конференції очевидно теж зазначені на терміновій картці (головній); крім того кожний урядовець має свою табличку з розподілом часу. Хто пропонує якісь сходини, дає запит до централі, ця вишукує термін, подає його всім зацікавленим у сходинах до відома а безпосередньо перед терміном упоминає, нпр. 24 години до сходин. Про зміни теж повідомляє.

Інформації теж зосереджені в окремім бюрі, яке мусить мати перегляд джерел, з яких може взяти відповідь. Нпр. один урядовець запитує про річ, яку знає інший, але запитуючий не знає котрий. Запит іде до централі на картці внутрішньою почтою. Бюро може мати й ріжні справочники (показчики) і також на чисто фахові чи інші запити давати інформації. Час між запитом і відповіддю зазначується на картці; про запити і тут ведеться евіденція в картотековій формі. Іноді приходиться переховувати деякий матеріял, навіть і довірочний*).

3. Постійність орґанізації.

Добре продумана орґанізація мусить бути тривка. Постійні зміни виходять на шкоду, бо особи, що працюють в підприємстві, мусять знова висилювати увагу в іншім напрямі і відривати її від роботи. Зокрема в бюровій праці, де викони дрібні, зміни в орґанізації псують кров. Зрештою зміни можуть бути тільки частинні, бо часто зміняти орґанізацію в цілості вже зовсім не легко, а це ломить також її суцільність. Це і не економічне, бо кожна зміна, хочби й на ліпше, спо-

*) Цікаво було би злучити цей відділ з т. зв. студійним або архівом згл. звести їх до тісної співпраці при інформуванні.

лучена з витратою часу, енерґії, а в останню черґу з коштами*). Але не вистарчить уникати частих свідомих змін, треба берегти орґанізацію також перед випадковими і самочинними новостями, нові особи не знають мотивів, з яких було принято те чи інше орґанізаційне вирішення. Дуже добре було би подавати писане умотивування вибраних тих чи інших мір**).

В кожнім разі ніхто не сміє заводити змін на власну руку, тільки має подавати, через внутрішню почту, проєкт на зміни, що його потім обговорюється і т. д. Кожний урядовець має дістати орґанізаційну інструкцію з числом його стола; це очевидно копії, тоді як ориґінал находиться в відповіднім центральнім місці.

Подібно зосереджується справа інструкцій для окремих робіт. Їх випрацьовує начальник дотичного відділу, але передає з центрального місця, де проєкт переглядають що до змісту і форми, головно з погляду координації чинностей, щоби поодинокі інструкці одна одній в чимнебудь не перечили. Після затвердження дирекцією — в разі відмови вона подає мотивацію цього — переховують інструкцію в теці з ориґінальними підписами; в індексі зазначують дату і предмет зміни. Два примірники залишаються в центральній інстанції, один у дирекції, копії одержують всі, яких дана інструкція може зачіпати. Зміни йдуть тим самим шляхом, що первісний проєкт; коли значніші, то замісць зазначувати їх на картках, краще видати нові (відповідні формулярі). Прізвища осіб до інструкцій не приходять, бо особи зміняються, функції порівн. постійніші. Ще не зрілі до переведення проєкти теж переховуються. Що якийсь час (нпр. 3 місяці) треба нагадувати окремим „листом“ про обовязок придержуватися інструкцій. Що якийсь довший час (нпр. 1 рік) слід переглядати збірку, чи що не застаріло або не пішло в забуття.

4. Елястичність або пристосованість орґанізації

полягає на можливости розширення принятої системи згл. її приноровлення до змінених обставин без нарушення основного її ладу. Орґанізація все таки є чимсь штучним, неособовим, мертвим. Не можна також з гори передбачити всі можливі завдання, що колись могли би появитись. Найкраще було би, якби орґанізація сама автоматично могла пристосовуватися до виникаючих проблєм і змін, до яких привід дають зміни в особах підприємців, а навіть часом і виконуючих осіб, характер матеріялу, зміни в процесі праці; зміни, оскільки приняті хочби в одній частині підприємства, відбиваються й на цілій орґанізації, нпр. заведення машин може бути приводом до сильнішої централізації; врешті зовнішні впливи, нпр. приписи урядів, картелі та концерни, що бажають деякого упрощення діловодства, отже бюрової праці. Такої автоматичної пристосованости трудно досягти. В подробицях памятають про можливість розширення підприємства, з тим і контори,

---

*) Американці закидають німецьким інженерам, що в погоні за технічним поступом вводять безнастанно нові численні уліпшення, а це з економічного погляду зовсім недоцільне. Вони-ж зміняють орґанізацію у цілості щойно по певнім часі, коли поступ великий і загальний[10]).

**) В дуже багатьох відношеннях відсутність Motivenbericht дуже утруднює працю наслідникам, що мусять додумуватися на ново, власним досвідом. Почавши від сільських знахорів, що знають зілля проти нпр. укушення гадини аж до професорів високих шкіл.

нпр. при деяких предметах улаштування. (Примір: шафа на бібліотеку вироблена так, що простим пришрубовуванням до горішньої або бічної стіни нових відділів можна її відповідно збільшувати. Подібно картотеки, реєстратура. Взагалі можна сказати, що карткові системи визначаються значно більшою елястичністю ніж книгові, де на збільшення обсягу операцій часом дуже трудно реаґувати розширенням книговідчої системи без плутанини, ускладнень і нарушення дотогочасного ладу).

5. Проглядність орґанізації

є також необхідною її прикметою. Найдосконаліша є та орґанізація, де сам її творець стає до певної міри зайвим, бо кожний може в ній орієнтуватися: чим складніша і менше переглядна орґанізація, тим напевно гірша. З переглядністю звязана можливість контролі правильного функціонування всіх орґанів і бездоганної їх співгри.

З помічних засобів, що збільшують наглядність орґанізації слід згадати ґрафічні схеми, тільки-ж памятати треба, що такі діяґрами є ілюстрацією, яка має улегчити розуміння предмету, а не полем до попису рисункових і ґрафічно-клясифікаційних талантів, а також не темою вправ з розшифровування ребусів.

(Продовження буде) . **Інж. Р. Димінський.**

СТОРІНКА ЧИТАЧА.

Як у нас ведеться асекурація худоби.

На заклик редакції, К. Р. служу слідуючими інформаціями про наше обезпечення худоби. Асекурацію худоби при місцевій кооперативі засновано в нашім селі в 1925 р. за допомогою одного бувалого в світі чоловіка (в Німеччині і Канаді), котрий чув про такі обезпечення. Правильник був короткий, а саме: 1) кожний мусів бути діяльним членом кооперативи; 2) зложити 1 зол. вписового від штуки; 3) заплатити наложену на його худобу премію (до 14 день); 4) повідомляти до 3 день про зміни, які зайшли (продано чи куплено худобу); 5) повідомляти на случай захорування; 6) не знущатися над худобою; 7) премія на випадок дорожіння худоби могла бути приспішена до 5 день.

До заряджування вибрано дві комісії: оціночну і ліквідаційну; вибирано їх з Управи, Надзір. Ради і членів. Оціночна комісія складалася з 5 членів. Мала за ціль: оглядати асекур. худобу перед приняттям до обезпечення; робити ревізії худоби по стайнях; оцінювати під час загибелі, чи оцінювати кошти лікування.

Ліквідаційна комісія складалася: з книговодця, що веде катальоґ асекурації худоби, книгу протоколів і переводить розцінення шкоди, та касієра. Касієр збирає вписове і премії, веде касову книжку і випла-

чує відшкодування. Членів приймалося спільним засіданням оціночної комісії і ліквідаційної.

За час існування (5 літ) до асекурації належить ціле село (рівнож і до кооперативи). Виплачено сотки долярів відшкодувань. Виплачувано в той спосіб, що страту розкладано на всі асекуровані штуки однаково. Асекуровано і коні. Чути було й голоси невдоволення, що однаково платиться премії від ріжних вартостей тварин і на тім терпіли бідніші селяни, власники гірших тварин. Тому, коли мені прийшлося закладати асекурацію худоби при коопер. „Труд“ в Городниці, то тут я старався похибки, які мені вдалося помітити, направити, а саме, щоб премії платилися від ріжних вартостей тварин і щоб не обезпечувати тварини, але сталі вартости (в долярах), одначе не вище, як вартість тварин. Приміром: книговодець має спис тварин, а саме:

50 штук	à 40	дол	=	2000	дол.
20 „	à 10	„	=	200	„
30 „	à 20	„	=	600	„
100 штук	на	суму		2800	дол.

На випадок, як гине тварина оцінена на 20 дол., то премія будуть такі:

Хто асекурувався на	40 дол.	платить	0·286	дол.
„ „ „	20 „	„	0·143	„
„ „ „	10 „	„	0·071	„

Це є чисто процентове обчислення, із цим кожний книговодець дасть собі раду. Тварину оцінює власник з оціночною комісією. Він не оцінить вище вартости з огляду на вищу премію. Не буде нарікань, що мало оцінили шкоду, бо все є наперід обчислене. Кожного року переводиться наново оцінку тварин. Крім сего послугуємося правильником, котрий видав П. С. К. Копичинці, де тільки змінено Заг. Зборами параграф щодо оцінення і плачення премій. Правильник є пристосований до 5 § коопер. статуту.

Описану на початку самодопомогу ведеться в селі Сокиринцях копичинецького повіту при коопер. „Щастя“. **Смілий.**

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ.

Короткий огляд діяльности ПСК. в Стрию від 1-ого липня 1928 року до 31. грудня 1929 р.

Світова кріза, що принесла з собою цілий ряд поважних економічних потрясень в сільськім господарстві, промисловості і торгівлі ріжних країн світу, особливо болюче відбилася на сільськім господарстві нашого селянства. Незнана досі знижка цін на продукти сільського господарства (збіжа, худоба і т. п.) — в значній мірі обмежила покупну здібність українського населення, спричинившись до зменшення

його потреб консумційної натури і звузивши, таким чином, поємність українського ринку збуту на західньо-українських землях.

В цей тяжкий час загальної економічної депресії і що-денних конкурсів-банкротств, треба було великого уміння, хисту і знання справи, щоби утриматися на поверхні цих розбурханих економічних хвиль і не зкапітулювати. Таке уміння, хист та знання діла проявила в цей час і західньо-українська кооперація, що не зважаючи на деякі недомагання (борги, манка), довела свою велику життє й працездатність.

Як на зразок такої життє й працездатности, уміння та витревалости в роботі тут вкажемо на діяльність (в часі від 1. VII. 1928 до 31. XII. 1929 р.) Повітового Союзу Кооператив в Стрию, одного з найміцніших повітових економічно-орґанізаційних центрів західньо-української кооперації.

Перед тим, як приступити до короткого огляду матеріяльно-орґанізаційного стану Стрийського Союзу за вказаний вгорі період його кооперативної діяльности, в кількох словах згадаємо (для орієнтації ВП. Читачів) найголовніші дані з історії розвитку і матеріяльного зміцнення цього ПСК.

Заснувався Стрийський Повітовий Союз Кооператив дня 1. квітня 1922 р., був леґалізований дня 28. квітня і діяльність свою розпочав 30. квітня того-ж 1922 року. Повстав Союз зусиллями ідейних кооператорів без фінансової й моральної допомоги польських приватних і державних господарських установ і зміцнився з бігом часу власною працею, спираючись на власні матеріяльні засоби.

Почавши від малого, Союз постепенно збільшував поле своєї кооперативної діяльности, втягуючи в круг свого впливу все більшу і більшу скількість нових членів, рефератами, курсами, анкетами й впровадженням модерної техніки в сільське господарство підносячи їх матеріяльний і культурний стан.

Не дивлячись на тяжкі умовини своєї праці, ріжного роду перешкоди й орґанізаційні труднощі, завеликий і разом з цим бідний район своєї кооперативної діяльности (территоріяльно обіймає Союз повіти: Стрий і Сколє в цілости, південну частину Жидачівського повіту, західну частину Дрогобицького повіту, частину Долинського повіту і дві кооперативи з повіту Рогатин), — Стрийський Повітовий Кооперативний Осередок зумів осягнути серед цих надзвичайно несприятливих обставин, максімум можливого, побільшуючи своєю працею нині вже значні здобутки західньо-української кооперації.

Нище наведений цифровий матеріял з білянсів Стрийського Союза за рр. 1922/23—1927/28 — має завданням дати картину розвитку Союза від дня його заснования до початку 1928/29 ділового року (діловий рік ПСК розпочинається 1. липня кожного року і кінчається з днем 30 червня слідуючого року).

На підставі цих білянсових даних розвиток Союза за згаданий період часу має слідуючий вигляд: (гл. таб. на стор. 367).

В такому, власне, вигляді представляється розвиток Стрийського Союзу за час від 1922/23 до 1927/28 рр., себ-то — за 6 років його плянової кооперативної діяльности. Вгорі наведений цифровий матеріял, не потребуючи коментарів, красномовно доводить нам постепенний зріст власних фондів Повітового Союзу, збільшення річних оборотів ПСК і успішну працю його орґанізаційно-люстраторського відділу.

в золотих польських

РОКИ	Члени кооперативи	Уділи	Запаси і ренти	Річні обороти
1922/23*) . . .	65	10,35	0,4	1.639.13
1923/24	72	3.426·02	1.417·76	239.797·88
1924/25	90	7.608·63	12.582·58	2,140.628·16
1925/26	101	11.184·20	13.423·66	2,994.572·65
1926/27	129	19.627·12	14.153·08	3,899.801·33
1927/28	137	30.665 80	40.446·86	6,383.791·21

*) Дані з білянсу за р. 1923 — після вальоризації (вальоризація: 1,800.000 марок польських = 1 зол. польському).

в золотих польських

РОКИ	Торги	Власне майно	Чуже майно	Відношення власного майна до чужого
1922/23	318·08	27·33	82·08	1 : 2
1923/24	92.019·17	4.843·78	11.912·95	1 : 2·4
1924/25	448 714·20	20.190·59	62.589·26	1 : 3·1
1925/26	561.983·13	24.607·86	98.385·26	1 : 3·99
1926/27	1,126 026·—	33.780·20	218 990·50	1 : 6·48
1927/28	1,519.396·68	71.112·66	267.315·21	1 : 3·75

З таким здобутком своєї шостирічної кооперативної роботи — вступає Стрийський ПСК у фазу світової крізи, початок якої датуємо з кінцем 1928 року.

Орґанізаційно-торговельна діяльність ПСК в цей період, згідно з білянсовими даними Союза за час від 1. VII. 1928 до 31. XII. 1929 р., цеб-то — за 1½ року його кооперативної праці, виглядає так:

I. В адміністраційнім 1928/29 році прибуло до Союза 16 нових членів-кооператив, убуло — 4. Стан членів ПСК на кінець 1928/29 року (на день 30. VI. 1929 р.), таким чином, виносив — 149 кооператив.

За час від 1. VII. до 31. XII. 1929 — прибуло нових 5 кооператив. Стан членів ПСК з днем 31. XII. 1929 р., таким чином виносив — 154 кооперативи, з якої кількости хліборобських кооператив для загального закупу і збуту було — 132, мішаних (з молочарським відділом) — 17, чисто-молочарських — 1, промислових — 1 і кредитових — 3. По місцю осідку — сільських кооператив було — 143, міських — 11.

З наведеного бачимо, що світова економічна кріза не тільки не зменшила, а навіть збільшила розмах діяльности орґанізаційно-люстраторського апарату ПСК, який на протязі цих півтора років (1. VII.

1928—31. XII. 1929) придбав для свого Повітового Союзу 21 нових членів-кооператив (в р. 1927/28 — тільки 8 кооператив), збільшивши число скооперованих селянських господарств до 14.055 на загальне число 26.482 самостійних селянських господарств в районі праці ПСК (в році 1927/28 було скооперовано 11.388 селянських господарств).

Ця збільшена діяльність організаційно-люстраторського апарату ПСК в час економічного застою — є явищем цілком природнього характеру, яке доводить слушність теоретичної засади, що чинником, який впливає на збільшення числа кооператив на певному терені — є передусім нужденний економічно-соціяльний стан його населення, що шляхом творення нових кооператив має на меті поліпшити свій матеріяльний добробут.

Таким чином, можна з певністю сказати, що зі збільшенням економічного пригноблення — збільшується темпо творення нових кооператив і відповідно зростає скількість скооперованого в них населення.

Отже, згідно з наведеним вгорі, Повітовий Союз Кооператив в Стрию за 7½ років своєї кооперативної діяльности (на день 31. XII. 1929 р.) — скооперував більше як половину (14055) селянських господарств на терені праці ПСК (26.482), — друга, менша частина (12.427 селянських господарств), оскільки не зменшиться темпо праці ПСК, буде обєднана в Союзі на протязі найблищих пяти-шости років.

II. Власне майно Повітового Союзу Кооператив в Стрию на кінець ділового 1928/29 р. (30. VI. 1929) виносило:

на уділах	**46.559·94 зол.**
на запаснім фонді	**41.450·75 „**
Разом власного майна	**88.010·69 зол.**

Чуже майно на кінець того-ж ділового 1928/29 року виказувало:

на готівкових кредитах	**97.329·33 зол.**
„ векслевих „	**351.786·99 „**
„ товарових „	**40.143·70 „**
„ „ „ (ляд. вірит.)	**10.832·70 „**
Разом чужого майна	**500.092·72 зол.**

Оборотові фонди П С К на сей час, таким чином, виносили на:

власнім майні	**88.010·69 зол.**
чужім майні	**500.092·72 „**
Разом оборотові фонди на день 20. VI. 1929 . . .	**588·163·41 „**
з відношенням власних до чужих фондів, як . . .	**1 : 5·67. зол.**

Власне майно ПСК. з днем 31. XII. 1929 р. виказувало на:

уділах	**52.428·85 зол.**
запаснім фонді	**50.044·06 „**
Разом власного майна	**102.472·91 зол.**

Чуже майно в тім-же часі виносило на:

кредитах товарових	70.079·95 зол.
„ „ (лядові вірителі)	16.145·05 „
„ готівкових	117.249·41 „
„ векслевих	444.921·64 „
кошти завідування (залеглі)	9.059·58 „
Разом чуже майно	657.455·63 зол.

Оборотові фонди ПСК. з днем 31. XII. 1929, таким чином, виказували на:

власнім майні	102 472·91 зол.
чужім майні	657.455·63 „
Разом оборотові фонди	759.928·54 зол.,

з відношенням власних до чужих капіталів, як 1 : 6.41.

Погіршення відношення власних до чужих фондів ПСК в діловім 1928/29 р. (1 : 5.67) і збільшення цього некорисного для ПСК уложення складових частин його оборотових засобів на день 31. XII. 1929 р. (1 : 6.41), порівнюючи з діловим 1927/28 роком, коли відношення власних до чужих фондів ПСК було, як 1 : 3.75, — пояснюється почасти:

а) збільшенням запотребування в районі і праці ПСК: машин (в р. 1928/29 було куплено Союзом на кругло 62.000 зол.), помічних погноїв (в 1928/29 р. було куплено 91 ваґонів на кругло — 160.000 зол.), добірного насіння (в 1928/29 — куплено на кругло — 17.000 зол.), вугілля — (в р. 1928/29 — куплено 23 ваґони на кругло — 12.000 зол.) та мануфактури, (в 1928/29 було куплено на суму 91.003.64 зол.), які товари побирав Стрийський ПСК. збільшуючи некорисне відношення своїх власних до чужих фондів, майже виключно на кредит, а також в певній мірі і

б) слабим заосмотренням Союза з боку членів ПСК в потрібні йому оборотові засоби.

Згідно з обовязуючими нормами (старий статут ПСК), мали вплачувати низові кооперативи на рахунок уділів повітових кооперативних осередків половину своїх власних фондів.

Власне майно кооператив, членів Стрийського Повітового Союзу, виказувало:

1. в діловім 1927/28 році (з днем 30. VI. 1928 р.) на:

уділах	61.161.96 зол.
зап. фондах	106.690.70 зол.
Разом	167.852.66 зол.

2. З днем 31. XII. 1928 року на:

уділах	78.151.79 зол.
зап. фондах	181.148.45 зол.
Разом	259.300.24 зол.

3. З днем 31. XII. 1929 року на:

уділах	94.969.04 зол.
зап. фондах	259.558.51 зол.
Разом	354.527.55 зол.

Отже кооперативи були зобовязані вплатити на рахунок своїх уділів в Союзі слідуючі квоти:

1. В р. 1927/28 — 83.926.33 зол. (в дійсности вплатили тільки — 30.665.80 зол.).

2. З днем 31. XII. 1928 р. — 129.650.12 зол. (в дійсности вплатили тільки — 46.559.94 зол.).

3. З днем 31. XII. 1929 р. — 177.263.77 зол. (в дійсности вплатили тільки — 52.428.85 зол.).

Таким чином, завдяки недбалому виконанню низовими кооперативами добровільно принятих на себе зобовязань, Стрийський ПСК був примушений, щоби заосмотрити себе в потрібні оборотові фонди, забезпечити більший товаровий і готівковий кредит, який і вплинув більш некорисно, ніж в попередні роки, на відношення його власних до випозичених фондів.

Збільшуючи в час економічної депресії висоту своєї заборжености, Дирекція Стрийського Повітового Союза все-ж не переступила дозволеної Загальними Зборами Союза в дні 29. листопада 1929 р. норми кредитування, що не мусіла переступити 10-ти разової висоти власного майна Союза, себ-то — на день 31. грудня 1929 року — суми 1,024.729.10 зол. З цього права Дирекція Союза скористала тільки у висоті 65 проц., збільшивши свої оборотові засоби кредитом до висоти 657.455.63 зол., включаючи сюди й залеглі кошти адміністрації на той час.

На цьому місці слід з приємністю піднести, що Дирекція Стрийського Повіт. Союзу Кооператив до нинішнього дня не допустила до протесту жадного із своїх акцептів і римес, надзвичайно акуратно вивязуючись із своїх кредитових зобовязань і цим показуючи, що опротестовання векслів при умілій та обережній господарці кооперативних установ може і не бути таким обовязковим явищем і конечною необхідністю навіть в умовинах тяжкої економічної конюнктури. Така солідність в торговельних операціях і взагалі в цілім поступованні Стрийського Союза малоби бути добрим прикладом для інших наших повітових, зглядно районових кооперативних центрів.

III. Рівночасно зі збільшенням числа членів ПСК і його власних та випозичених капіталів, відповідно збільшується в цім часі (31. XII. 1929) також і торг. діяльність ПСК, що ілюструє слідуюча, таблиця: (Гл. табл. на стор. 371.)

Таке збільшення протягом цього часу торговельної діяльности Стрийського Повітового Союза пояснюємо:

а) почасти збільшення торговельної дисціпліни низових кооператив-членів ПСК, яка на день 31. грудня 1929 дійшла до 77.39 проц. торгів кооператив;

б) почасти збільшенням (згідно з засадою: купувати на кредит легче, ніж за гроші) рахунка довжників Союза, які в діловім 1928/29

в золотих польських

		1927/28 р. (Від 30. VI. 1927 до 1. VII. 1928)	1928/29 р. (Від 30. VI. 1928 до 1. VII. 1929)	(Від 1. VII. 1929 до 30. XII. 1929) (пів-рік)
Загальні обороти ПСК.		6,383.791·21	9,800.966·04	5,715.515·28
Річні торги ПСК. . .		1,519.396·68	2,210.510·28	1,294.508·32
Місячні торги ПСК. .		126.616·39	184.209·19	215.751·38
Денні торги ПСК. . .	перечічно	4.220·55	6.106·97	7.191·71
Річні торги низової к-ви		11.090·41	14 835·63	8.405 89

році завинивши ПСК квоту — 201.721.87 зол., збільшили цю суму на день 31. XII. 1929 р. до висоти 255.098.01 зол., без лядових довгів 3-х складниць Союза, які виносили разом квоту 36.460.19 зол. Явище наскрізь неґативне, яке ослаблює ефект діяльности ПСК в Стрию і з яким бореться РСУК.;

в) почасти побільшенням асортименту товарів ПСК новими артикулами, саме: впроваджуванням від р. 1927/28 помічних погноїв і господарських машин, яких в тому-ж році продано на кругло — 30.000 зол., а також — впроваджуванням від р. 1928/29 — мануфактурних товарів, яких продано тоді-ж: членам на кругло 20.000 зол., нечленам (в тім і фізичним особам) — на кругло 52.000 зол.

Повітовий Союз Кооператив в Стрию тепер провадить торговлю (переважно) споживчими товарами, мануфактурою, ґалянтерією, с.-г. машинами та помічними погноями.

Як показують статистичні дані ПСК за р. 1928/29, Повітовий Союз Кооператив продав в тім році своїм членам слідуючі товари (беремо найголовніші дані), саме: 3 ваґони муки, 5½ ваґонів ріжних круп (пенцак, пшоно і т. п.), 3 ваґони збіжа, 13 ваґонів рижу, 2½ ваґона ковбас і солонини (американської), мармеляди ½ ваґона, 13 ваґонів цукру, 1 ваґон цукорків, 7 ваґонів хліба, 600.000 булок, ½ ваґона кунеролю, 23½ ваґона нафти, 2 ваґони або 10.388 туз. пасти, 3½ ваґона шварцу і т. п.

Продаж товарів ПСК провадиться: а) в Стрию — при вул. Дрогобицькій 7, де містяться головні склади ПСК і відкіля відпускається товар кооперативам, і в ринку, де знаходиться детайлічний склеп Союза, що провадить торг залізною ґалянтерією і порцеляною, а також б) за посередництвом 3-х складниць Союза, які були засновані для більшої зручности в обслузі своїх членів, в слідуючих пунктах: Журавно, Болехів і Сколє. Складниця в Сколє перенесена з Синевидська вижнього в листопаді 1929 р., що являється дуже добре розрахованим кроком Дирекції Стрийського Повітового Союза, як під зглядом торговельним, так і з мотивів збільшення своїх впливів в скільськім, дуже слабо до нині орґанізованім повіті.

Пересічні місячні торги цих 3 складниць Союза на день 31. XII. 1929 р. були такі: в Журавні вони виносили кругло 26.000 зол., в Болехові — кругло 22.000 зол. і в Сколім — не дивлючись на короткий час торговельної діяльности Скільської складниці — кругло 27.000

золотих; пересічні місячні торги звиненої складниці в Синевидську вижнім в найкращих своїх часах виносили тільки кругло 20.000 зол.).

Запас товарів ПСК на день 30. VI. 1929 р. виносив квоту 235.362.72 зол., на день 31. XII. 1929 р. — 280.068.33 зол. (21.71 проц. активів ПСК). На кошти завідування виплачено: в р. 1928/29 — 139.422.69 зол. (6.30 проц. загальної квоти торгів ПСК), в діловому півроці 1929 р. (1. VII.— 31. XII. 1929) — квоту 79.314.18 зол., або 6.12 проц. від торгів Союза. Білянсова вартість недвижимости ПСК (мурований двохповерховий будинок з прибудовами в Стрию і одноповерховий деревляний будинок в Сколім) на день 31. XII. 1929 р. виносила кругло — 137.000 зол. На рахунку льокацій на той-же час — було кругло 22.000 зол. Надвишка в р. 1928/29 — виносила квоту — 9.371.41 зол. і за період діяльности від 1. VI. до 31. XII. 1929 р. — квоту у висоті 1.417.05 зол.

Союз затруднює у себе 40 службовиків у відділах: бухгальтерії, ліквідатурі, торговельному, статистиці й відділі орґанізаційно-інструкторському. При Союзі працює також стало аґроном.

Від 1. січня до 31. грудня 1929 р. було переведено орґанізаційно-люстраторським відділом Союза 287 інструкторсько-орґанізаційних поїздок і аґрономом — за час від 1 липня до 31. грудня 1929 р. — 59 аґрономічних поїздок та заложено в цім часі 12 досвідних піль.

Що року також відбуваються заходами ПСК господарсько-кооперативні курси, на яких селянська молодь знайомиться з історією та теорією кооперації, товарознавством, кооперативним правом, книговодством та привчається до нової модерної господарки з примінениям сільсько-господарських машин, помічних погноїв і нових способів обрібки ріллі.

В такому виді представляється коротко нашкіцований нами сучасний стан орґанізаційно-торговельної й культурно-освітньої діяльности Стрийського Повітового Союза за 7½ років його існування. Як показує вгорі наведений цифровий матеріял Союз знаходиться на правильнім шляху своєї кооперативної роботи. Намічений дирекцією Союза плян праці ПСК на 1930 рік (приєднання найбільшої скількости членів до низових кооператив, переведення рішучої боротьби з боргами і манками в кооперативах, звернення особливої уваги на розбудову кредитових кооператив, збільшення до 100 проц. торговельної дисціпліни кооператив і т. п.), в разі зреалізування його бодай на 50 проц., при усуненні торговлі на кредит, поставить Стрийський ПСК на голове місце в ряду Повітових, зглядно, районових кооперативних центрів західньо-української кооперації, якого успіху в можливо найскоршому часі щиро бажаємо Стрийському Союзові.

Др. П. Панченко.

Як переходить реорґанізація нашого молочарства. Рік 1930. переходить у нас під кличем реорґанізації молочарень. Ця реорґанізація іде — як відомо — в двох напрямках, а саме: зміна форми будівництва молочарської кооперації та перехід з ручної на механічну — машинову перерібку. Отже перше — це перехід з правного на фізичне членство. Є це засіб для осягнення дальшої мети, а саме для роздобуття власних фондів, потрібних для змеханізування наших ручних молочарень.

Завданням „Маслосоюзу“, як і всіх молочарських кооператив є цю реор-

ґанізацію перевести в як найкоротшому часі, а це з огляду на майбутню стандаризацію.

Не легкий це плян до переведення, це правда. І не диво, що багато людей серед нашої суспільности найшлося, які з недовірям гляділи на ці нові пляни „Маслосоюзу". А було чимало й таких, що поставились до цей справи ворожо. Вкінці — по ріжних конференціях і нарадах — цей плян знайшов повне зрозуміння серед заінтересованих доставців — селян. Вони як слід зрозуміли, що через таке поставлення справи слідуватиме:

1. Усамостійнення кооперативного молочарства.

2. Одинока можливість — через фізичне членство і вплату уділів по 25.— зол. від корови, здобуття власними силами фондів на конечне змеханізування нашого ручного молочарства.

Нині за нами щойно кілька місяців праці над реорґанізацією, а висліди — 65 районових молочарень на новім статуті! Це хіба найкращий доказ зрозуміння нашого села для раціонального молочарства. В найбільшій господарській скруті складає село радо при кожній виплаті бодай маленьку частинку своєї належитости за молоко на уділ. По $^1/_2$ по $^1/_4$ ґроша від літри — після змоги, а це дає нашому молочарству можність розбудови, потрібні фонди.

На тих 65 районових молочарень на нових статутах склалися: 24 районових молочарень цего літа щойно утворені (новий терен); 22 Р. М. перемінено з районових молочарських спілок і 19 Р. М., які повстали по відділенні від споживчих кооператив.

Остає ще 19 районових молочарських спілок на старім статуті, які в найблищім часі приймуть новий статут та тим самим перейдуть на членство фізичних осіб.

Ось так 65 районових молочарень збирає щомісячно поважні суми на будову молочарських фабрик. Вже по тих кількох місяцях праці можемо ствердити, що наше кооперативне молочарство ввійшло цего літа на правильний шлях та що сміло глядить в будучність. Сьогодня ніхто з нас не здає собі еще в повні справи з ваги хвилі, але певним однак є, що 1930. рік буде чи не найважнішим роком в історії українського кооперативного молочарства. **(„Кооп. Молоч.)**

Участь ріжних соціяльних верств в кооперації. Міжнародній Уряд Праці, опублікував в ч. 10. свойого кооперативного люлетеня за 1930 р. більшу розвідку про соціяльне розверствування обєднаних у світовій кооперації фізичних членів. Крім загальних висновків, які дотичать кооперації десятьох країн, згадана праця подає також росподіл членів ріжних видів кооператив після суспільних ґруп і в цих поодиноких країнах. Текст ілюструють численні статистичні дані й зіставлення, які хоч й не можуть бути цілковито точні, через брак вичерпуючих матеріялів, одначе і в світлі зібраних даних загальна картина представляється дуже цікаво, особливо завдяки виділенню осіб занятих в сільському господарстві (самост. хліборобів і с.-г. робітників) в одну ґрупу побіч всіх інших соціяльних уґруповань, що відтінює їх ролю й місце в кооперації.

Нище подаємо витяг зі згаданої праці. Булоб ризиковно витягати з зібраних тут даних рішучі висновки. В кожнім разі ці зіставлення є дуже інтересні, тому, що принаймні показують значну змінність суспільних ґруп, які беруть участь в діяльности кооперативних орґанізацій. І так отже виходить, що кооперативи певної катеґорії, створені передовсім для потреб певної суспільної кляси, відчиняють свої двері й для інших суспільних ґруп.

С п о ж и в ч і к о о п е р а т и в и. Щойно приведене тут помічення відноситься спеціяльно до споживчих кооператив, які розвинулися в країнах головно або переважно аґрарних. В цих країнах число рільників, що є членами споживчих кооператив, є значне і в останніх роках загально побільшується.

В Н і м е ч ч и н і число рільників заінтересованих в споживчій кооперації значно зросло після 1910 року. Воно піднеслося з 16.379 (1,59 проц. загального числа членів) в 1910 р. до 87.780 (2,87 проц.) в 1929 року в споживчих кооперативах обєднаних в Центральному Союзі німецьких споживчих кооператив.

В кооперативах, приналежних до Національного Союзу Споживчих Кооператив Німеччини, число рільників

виносило в 1928 р. 25.391 (3,2 проц.) членів.

В Болгарії між свобідними професіями рільники творять найвизначнішу ґрупу (17,7 проц.) в споживчих кооперативах.

В Данії більше половини, бо 52 проц. членів Союзу і Гуртівні споживчих кооператив складають рільники.

У Фінляндії 29,3 проц. числа членів Центрального Союза споживчих кооператив припадає на рільників.

В Латвії 55 проц. членів є рільниками. На загальне число 301 споживчих кооператив, зареєстрованих в кінці 1928 року, 263 працювали на селах.

На Литві відсоток рільників між членами споживчих кооператив піднявся до 60,7 проц.

В Польщі 29,2 проц. членів Союзу споживчих кооператив Польщі становили рільники.

В Швеції рільники і сіл.-господарські робітники репрезентували 18,7 проц. загалу членів споживчих кооператив.

Статистичні рубрики в ріжних країнах не є всюди одноманітні. У всякому разі, ґрупуючи ці рубрики до кількох загальніших катеґорій, було можливим встановити для споживчих кооператив деяких країн слідуючу порівняльну таблицю.

СПОЖИВЧІ КООПЕРАТИВИ

КРАЇНИ І РОКИ		Число узглядлених членів	Рільники			Інші заняття			Інші
			Самостійні (1) %	Робітники %	Разом %	Самостійні %	Робітники, урядники %	Разом %	%
Німеччина	1928 . .	3.567.659	3	2	5	12	70	82	13
Болгарія	1925 . .	56.379	—	—	17,2	47,5	17,3	64,8	17,5
Данія	1925 . .	198.837	22	30	52	13	35	48	—
Фінляндія	1927 . .	214.203	10,9	18,4	29,3	12,7	54,1	66,8	3,9
Японія	1925 . .	119.946	—	1	1	—	92	92	7
Латвія	1928 . .	53.376	55	—	55	23,5	11	34,5	10,5
Литва	1928 . .	36.857	60,7	—	60,7	4,9	19,8	21,7	14,6
Норвеґія	1928 . .	94.053	24	8	32	8	50	58	10
Польща	1928 . .	409.243	—	—	29,2	10,3	50,7	61,0	9,8
Швеція	1926 . .	335.000	14,6	4,7	19,3	8,0	62,9	70,9	9,8

(1) Власники, фармери, орендарі і т. п.

Кредитові кооперативи. В міських кредитових кооперативах типу Шульце-Деліча, що створені для потреб міського населення (ремісників, торговців і т. п.), зауважуємо значну участь рільників, представників вільних професій і урядників. Сюди-ж належать кредитові кооперативи цього типу, що функціонують в Німеччині, Австрії, в Болгарії і в жидівських кредитових кооперативах Латвії, Литви, Палестини, Польщі, Румунії, Чехословаччини і Радянського Союза.

В кредитових і ощадностевих кооперативах типу Райфайзена, обєднаних у два великі Союзи, недавно сфузіоновані, німецьких сільсько-господарських кооперативах — представлені всі заняття сільського населення і в наслідок цього ці товариства треба розглядати не як чисто рільничі кооперативи, але як кооперативи, які служать потребам ощадности й кредиту загалу сільського населення.

Електричні кооперативи й кооперативи для за-

купу і продажі рільничих потреб. Ті самі спостереження відносяться майже в рівній мірі і до електричних кооператив та в меншій мірі до кооператив для закупу й продажі рільничих потреб, до молочарських кооператив (наприклад в Німеччині).

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Після наглого скоку догори доляр вертає поволі до попереднього курсу. В днях 12—15. вересня 1 доляр П. А. С. Д. сильно підскочив в Польщі, доходячи в приватних оборотах до 9.20 зол. після чого знова наступила знижка. Дня 16. IX. доляр коштував 8.97 зол.; дня 17. IX. б. р. нотовано вже по 8.94½ зол. Дня 26. вересня б. р. нотовано на варшавській біржі знова звишку курсу доляра, котрий коштував цього дня 8.96 зол. за грубші банкноти. За границею доляр не тільки не підскочив в ціні, а навпаки в Льондоні, Цюріху, у Відні і в Берліні позначилася навіть знижка його. Про причину підвишки курсу доляра в Польщі кружляють в пресі ріжні чутки і припущення.

Число банкроцтв сильно зростає. Протягом останнього півроку докінчено поступовання у 153 випадках банкроцтв, тоді як за 1-ий піврів 1929 р. тільки в 74 випадках. На всі ці 153 банкроцтва заспокоєно всі претензії вірителів тільки в 2-х випадках. В результаті добровільної згоди уморено 51 упадків, на підставі примусової згоди — 5, з причини вичерпання маси по частинному заспокоєнні вірительности — 13 упадків. Найбільше число довершених банкроцтв припадає на центральні воєвідства, бо аж 105 випадків. В промислі закінчено 38 банкроцтв (в 1929 році — 20), торговельних — 114 фірм (в 1929 р. — 54). З відношення промислових до торговельних банкроцтв бачимо, що господарська кріза відбилася найтяще на торговлі.

Катастрофальна знижка цін на бекони в Анґлії. Останні справоздання (з 19. IX. б. р.) з Льондону подають вістки про сильну знижку цін на бекони польського походження. Того дня один анґл. сотнар беконів з Польщі коштував тільки 64—68 шілінґів. Дня 18. IX. б. р. ціна на польські бекони стояла ще у висоті 93—99 шіл. за анґл. сотнар. За причину такої сильної знижки цін на польські бекони уважають надзвичайно велику подачу данських беконів на льондонський ринок, котра досягала тижнево 121.500 шт. В наслідок цього впали також ціни на бекони, що походять з продукцій всіх без виїмку країн, в тому числі й на данські (з 78 шіл. на 71.).

На збіжевому ринкові в Польщі ціни й далі стоять дуже низькі, не сприяючи оживленню оборотів на біржах. В приватних трансакціях ціни значно відбігають від біржевих цін на збіжа і є богато нищі від цих останніх. Біржа вже давно не є правдивим відзеркаленням життя.

Преміювання збіжа продовжено на необмежений час. Рада міністрів затвердила пропозіцію господарчої комісії міністрів з 24. IX. 1930 в справі продовження теперішньої системи звороту мита при вивозі збіжа і солоду на необмежений час з тим одначе, що знесення звороту мита може наступити по двохмісячнім виповідженню. Всі дотеперішні ставки звороту мита на жито, пшеницю, ячмінь, муку (з винятком муки зближеної до ґрису), солод і т. д. залишено без змін.

Зріст вивозу з Польщі до Радянського Союзу. Зі звідомлення „Польського Товариства для торговлі з Росією“ бачимо, що торговельні обороти Польщі з Рад. Союзом стало зростають, як показує нище наведена табличка.

Польща вивезла до Рад. Союзу товарів:

в 1926	на	398.042·81	зол.
в 1927	на	450.496·48	„
в 1927/28	на	1,334.525·40	„
в 1928/29	на	1,750.184·20	„
в 1929/30	на	2,200.000·—	„

Польща вивозила до Рад. Союзу переважно шовкові вироби, металеві,

хемікалії, вугіль, помічні погної та ріжні дрібні артикули.

Зростав відповідно і радянський довіз до Польщі, хоч і не виносив таких сум:

в 1926 р.	довезено на	46.778 60 дол.
в 1927 р.	„ „	85.698 00 дол.
в 1927/28	„ „	571.929·80 дол.
в 1928/29	„ „	614.317·20 дол.

Довіз до Польщі складався головно з тютюну, магнезіту і ін. копалин, а далі з грибів, насіння, лічничих трав і т. п.

Радянський вивіз витискає в Польщі терпентину місцевого виробу. В останньому часі відчувається на внутрішньому ринкові в Польщі значна знижка цін на продукти сухої дестиляції дерева, а саме на терпентину, смолу і деревний вугіль. Причиною цього явища є: 1) власна надпродукція і 2) сильний радянський демпінґ. Радянщина намагається відзискати для цих своїх продуктів давні ринки збуту, довозячи і оферуючи їх по надзвичайно низьких цінах. Це тисне на ціни вниз.

Крім того на формування цін продуктів сухої дестиляції на внутрішньому ринкові некорисно впливає майже цілковите припинення вивозу цих продуктів до Німеччини де заведено для них барєр високих мит. Тепер польський вивіз скеровується переважно до полудневих країн, де також відчуваеться сильна конкуренція Рад. Союзу.

В звязку з цим значне число малих дестилярень в Польщі здержується від продукції. В попередніх розмірах працюють тепер тільки великі заклади.

Польща головний поставець грибів до Німеччини. Вивіз свіжих і перероблених грибів з Польщі стало зростає. В першому півріччі вивезено до Німеччини 110.100 кґ. грибів головно сморжів і лисичок на суму 322.000 зол.

Німці спровадили за той час 150.000 кґ. грибів; отже головна маса їх довозу походить з Польщі.

Торговельний білянс Польщі дав в серпні цього року неповних 13 міл. зол. надвишки вивозу над привозом. Привезено було за згаданий місяць 324.830 тон вартости 188.489 тис. зол., а вивезено — 1.627.673 тон вартости 201.486 тис. зол. Додатне сально виносить отже 12.997 тис. зол. Рівняючи до попереднього місяця вивіз збільшився на вазі (на 26.322 тон) і на вартости (на 3.711 тис. зол.), а привіз збільшився на вазі (на 14.572 тон), але зменшився на вартости на 6.719 тис. тон.

В привозі зросли споживчі артикули (на 9.392 тис. зол.), далі шкіри і футра (на 4.520 тис. зол.). Зменшився довіз пшениці, помічних погноїв, машин і апаратів, металевих виробів і вовняних виробів.

СЕРЕД КНИГ.

Kultura wsi. Biuletyn XIII Konferencji Oświatowej poświęconej zagadnieniu kultury wiejskiej w Polsce — Łowicz 10-12. I. 1930 r. Warszawa 1930, Wyd. Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego, стор. 179+6 реферату в анґлійській мові.

Є публікації які, може не так дуже цікаві для практичного кооперативного робітника, переходять попри нас непомічені Вони не кричать своїми наголовками ні формою, вони не пробиваються нічим в масі актуальних видань, а всеж вони є незвичайної ваги для тих, які складають у них слід своєї глибокої праці і неменшої для тих, які мусять пильно слідкувати за роботою, що її роблять щасливіші долею і засобами народи для досліду й закріплення метод відродження нації. Коли над ними працюють народи, що далеко перед нами на шляху власного, незалежного життя, то нам, коли вже не доводиться вести подібної роботи за браком засобів, людей, чи вміння, треба бодай приглянутись, що займає найкращі уми чужих в питанні: якими шляхами йти до джерела народньої основи-культури народу — як досліджувати її, — та як впливати на неї, щоб могла доцільно формуватись. Питання ширше уняте, та мусить цікавити кожного громадського робітника. Частинкою цього питання, бо самою тільки культурою села занялась конференція передових польських освітних працівників, що відбулась в Ловічі 10—12. січня ц. р.,

а з якої звідомлення оце перед нами. Постараємося передати гадки, що їх кинено там між чужими провідниками, зреферувати їх коротко, а може дещо з цього застановить неодного з наших працівників чито освітних, чи кооперативних, чи робітників на других ділянках громадсько-суспільного життя.

Перша частина конференції була присвячена питанню: суть культури з окремим узглядненням сільської культури в Польщі. Перший реферував проф. Мечислав Лімановський про культуру взагалі. Культура — після нього — це заперечення хаосу, антитеза хаосу. Вона є порядком, а на порядок мусить скластись довга підготовча праця. Культура — це вислід внутрішньої праці духа і навіть найбільше матеріяльні реалізації є висловом і проявом духа, який працює. Тепер живемо в добі дійсного „Sturm und Drang" у Вона має чимало ознак хаосу, брак внутрішньої гармонії у людини, пониження духових, а видвигнення матеріяльних цінностей. Помічується часта гіпертрофія матеріяльної сторони, атрофія духової сторінки людського життя. Це довело деяких дослідників культури (Spengler) до гадки, що культура европейських народів гине. Та так воно не є, бо це не є кінець, а тільки притьмарення розвитку культури. Ще досить є джерел для цього, щоби знова почався розвиток культури, як збору духових і матеріяльних цінностей. Та сьогоднішне нагле будування ніби-культури через стягання всяких старих будівельних матеріялів з усіх епох, віків і культур — її не збудує. Збудує її внутрішна сила духа, яка часто черпає свою міць з обявлення, під яким референт розуміє видження духових реальностей вождами культури: поетами, мистцями, мужами науки для перемінення їх в матеріяльні форми, доступні для всьої маси народу. На ряді прикладів доходить до цього, що це обявлення мусить мати часто і релігійно-містичний підклад, а тоді воно творить ще більші цінности, бо визволюється з матеріяльних цілей pro gloria mundi, а йде вищими шляхами pro gloria dei. Не треба цього розуміти в розумінню якоїсь одної релігії чи вірування. Бо вже з часів Єгипту, Греції, Картагіни і Риму бачимо в творенню цих великих культур оце pro gloria dei, яке освічує шлях найкращим синам землі. Воно — це обявлення — це надзвичайна міць духа, це перша і дійсна основа творення культур. Переглядаючи теперішний стан европейської культури приходить до висновку, що Европа відроджується, коли ставить передумовою відродження своєї культури — виховання і школу. Школа має замикати душу людини перед отрутою, а відкривати її на ділання сонця, цих добрих і благородних сторін культури. Є того погляду, що у відродженню европейської культури першорядну ролю відгравати-ме відроджений християнізм, що ясно ставить в основу культури Бога і його обявлення.

Коли йде про теперішну культуру в Польщі, то найменш розвиненою, але найздоровішою є вона на селі. Та міщух, який села зовсім не знає, хоче накинути йому свою культуру, свої погляди. „Він (міщух) не знає навіть як виглядає схід чи захід сонця, або як розріжнити пшеницю від жита"..., а дивуватись треба, що „...ґрамофони міщухів мають таку силу, щоби бруталізувати голоси природи". І вислід з цього злий, бо „ніхто не допоможе селові спастись, як тільки воно само собі". До того міста в Польщі нечисленні і село мусить мати в будуванню культури своє слово. „Село мусить дати містові здоровля і цінкість, місто селові енерґію і прометейський деміюрґізм." Мусить бути взаїмне проникання найкращих есенцій, місто і село мусять у взаїмнім доповненню дати нам речі, яких прагне наша душа. Одна є дорога до культури народу. Вказав її Виспянський в „Весіллю". Коли молода запитала: „Деж є та Польща?", то поет вказав їй на місце, де є людське серце, марний, на перший погляд, твір, а всеж він є основою всього, що складається на поняття культури.

Другий реферат проф. Франца Буяка був теж присвячений культурі загалом. Цей реферат занявся виясненням ряду понять, які відносяться до порушеної теми. Культура — це загал дотеперішних добутків людства в матеріяльній, духовій і суспільній ділянці. Часом називаємо загал цих добутків цивілізацією, даючи при цьому цю назву добуткам пізніщим, для відріжнення від добутків осягнених людством на нищім щаблі розвитку; це не є однак правильне означення. Бо поняття „культура" (від латинського колєре = управляти, в дальшому почитати, переняте нами від Німців як Культур), є рівне поняттю цивілізація (від лат. civis, civilis = горожанин, громадський, переняте нами в дальшому від французького civilisation Часто уживана в літературі назва культури на духові, а цивілізації на матеріяльні добутки не має ніяких основ. Бо таксамо духова, як і матеріяльна культура, це діло людського духа, що виходить з цьогож-самого джерела і служить цьомуж-самому людству. Ріжниць по суті між ними немає. Культура родиться з вічної туги людини

до щастя, котрого, як стану ідеальної досконалости і повного вдоволення, не може осягнути. Через те переносить людина цю тугу чи її здійснення в надземний світ і його персоніфікацію бачить в божестві. Культура твориться через винаходи. Нове право природи, новий вірш, нове відкриття внутрі душі, нове знаряддя — це все винаходи. Винаходи роблять одиниці, отже одиниці будують культуру народу, хоч відчуття її потреби мусить бути в загалу. Розвязку найтящих питань і нові винаходи приносить інтуїція або натхніння. Нема сумніву, що вища культура твориться в першу чергу в більших осередках — містах, чи як колись — монастирях, що розросталились в міста. Двигунами культури є поступ і традиція, її шляхом — еволюція. Клясичним примiром, що йде зразково після цеї тези є англійський нарід. — Культуру ділимо в основі на: 1) матеріяльну, що заспокоює фізичні потреби, 2) метафізичну, що займається відношенням людини до надземського світу чи бога, 3) суспільну, що займається уладженнями, які вяжуть суспільство, як обичаї, право, мораль, форми суспільних орґанізацій, 4) естетичну (гедоністичну), що обіймає все, що має життя уприємнити і украсити. Всі ці роди культури взаїмно себе підпомагають і обмінюються своїми вартостями. Поділ культури може бути ще й після часу (старинна, середновічна і т. д.), ґеоґрафічного положення (степова, морська і т. д.), епохи розвитку (матриярхальна, патриярхальна і т. д.), тощо. Культура твориться в певних зборах людства, з яких найважніщим психічно-суспільним, звичайно політичним, а переважно і державним твором є нарід. Нарід має звичайно однаковий світогляд, ідеї, ідеали й характер, однакове привязання до цих прикмет (патріотизм). Культура народу, це стан посідання культурних вартостей ґрупи населення, що звязана спільним народним почуттям. Серед культури народу треба відріжнити культуру люду, себто культуру нищих верств даного народу і культуру народню, себто збір прикмет, які спеціяльно виріжнюють цю культуру від культур других народів. Зокрема треба ще відмітити культуру села, себто верств народу, які живуть на селі отже хліборобів всіх родів, сільської інтеліґенції і т. д. Культура є функцією людського життя, тож її розвиток виказує подібну циклічність, як життя людини. Культури родяться, розвиваються, доходять до розквіту і гинуть. Надмірно розвинена культура міст нищить населення, воно маліє, виходить з села, вкінці цей резервоар вичерпується і приходить занепад народу і культури. — Переходячи до прикмет культури польського народу дає референт кілька влучних заміток: народний характер Поляків кермується більше чуттям, чим розумом; привязання до народу і релігії є так далеке, що „часто позбавлене здорового критицизму в відношенню до власних установ і культурних дібр"; нема здібности до систематичної творчої праці; вражливість польської культури на чужі впливи, але брак глибшого їх зрозуміння й аперцепції, а тому „Польща не витворила ніякого напрямку, який розійшовсяби по світі"; польська література є майже виключно літературою любови батьківщини, через те й без дальшого впливу на другі народи; в справах релігійних брак застановлення і сліпий послух одній церкві; життєвий, плиткий індивідуалізм в практиці, а „лібералізм граничить деколи з анархізмом і браком сильного морального почуття та здорової публичної опінії"; патріотизм обнижується через внутрішну борню, що доходить до домашних воєн і змови з ворогами; кольонізаційні здібности ніякі; польська культура належить до рідні славянських культур однак на неї впливали сильно культури західньої Европи. — Застановляючись над культурою люду, приходить референт до висновку, що вона непомірно важна для народу, бож люд, це головна маса народу. Село є джерелом сили і здоровля та можливости розвитку народу. Люд — це максімум вартости народу і для розвитку людової культури мусить піти чимало піклування держави. Культура люду — це свого рода минуле, що живе сьогодня, а певні первні цеї культури сягають доісторичних часів. Творцями культури люду є одиниці. Та про них гине память заразже, коли їх винахід найшов наслідувачів, бо люд не узнає права патенту чи охоронного знаку. Важною для культури люду є праця піонірська, себто вводження до життя простолюдини винаходів вищої культури. Та це входить поволи на село. Також культура люду впливає на вищі верстви народу: часто предмети людової культури стали не-то, що предметами щоденного вжитку, але й люксусу (килими, кераміка, деревορізьба, тощо). — Прикмети польської людової культури звязані тісно з рілею і її посіданням. Через те польський хлібороб наскрізь індивідуалістично настроєний, однак без жажди конкуренції, що звичайно між хліборобами не має приноровлення. Він годиться на політичний лад в державі, він льояльний, добрий жовнір і податник. Весело бере життєві прояви, а на смерть своїх чи ближніх вирозумілий і спокійний. Вроджена в нього лагідність і гуманність. Мораль досить висока, за винятком пошанування тої приватної власности, що колись була публичною, як ліс, овочі, риба. Метафізичні пи-

тання не турбують його сильно, натомість склонний до нищих вірувань і забобонів анімістичного характеру. Основи християнської релігії приймає серцем і інстинктом, а не розумом, хоч як довго і систематично над цим працює духовенство. Помічується замилування до пісні, та вона ніколи не є елічною й історичною. Подекуди народня пісня має схожість зі скандинавськими мельодіями. Танець і елементи окраси грають чималу ролю в житті польського хлібороба. На загал є це культура лісово-хліборобська, яка пр. в будівництві була майже до XIX. віку дерев'яною. — Польська людова культура впливала чимало на творення народньої культури. Звичаї люду перейшли через шляхоцькі двори на народні, на людових мотивах спиралась польська музика, малярство все любило найбільше сюжети села, архітектура черпала чимало з людових мотивів (закопянський стиль), вплив села на літературну творчість є аж надто великий. Цей вплив села на польську культуру є великий і сьогодня, коли дивитимемось на якість, а не на скількість. Якіж вигляди людової культури на майбутнє? Село — це ступінь розвитку, в якім сільське господарство і домашний промисл є матеріяльною культурою, а релігія, пісня, легенда і штука є головними елементами духової культури. Цей ступінь розвитку скоро перемінюється в сьогоднішних часах. Народові грозить урбанізація, себто перехід на скоре новітне темпо життя, а з цим під вплив міста з тим, що воно забирає найкращі елементи села, щоб їх вже ніколи не повернути. З цього виходить, що повна урбанізація, це передступінь до загибелі народу. Тому всі, кому село дороге мусять дбати, щоби культура самого села підносилась, розвивалася, впливала на всю культуру народу, але заховувала своєрідні риси і не викривлювалась. Треба за всяку ціну вдержати культуру села й селянства, піднести самопочуття вартости цеї верстви народу, треба протиставитись наглій і нездоровій урбанізації. Треба плекати привязання люду до своєї культури і зноваж треба вчити вищі верстви її любити і її не цуратись. Теперішний відплив сільського населення до міст не забирає всього доброго елементу з села, його лишається ще досить, щоби село відродити до того ступеня, що воно матиме вплив на розвиток культури цілого народу.

Третий реферат проф. Яна Бистроня обговорював джерела культури з окремим узглядненням культури села в Польщі. Зясовуючи культуру, як предмет досліду доходить до цього, що означення „культура" є скороченням на означення суми культурних явищ. Тому при досліджуванню культури треба розуміти досліджування поодиноких її явищ, а не її, як якогось метафізичного твору самого для себе, який є недопустимий для науки. Таксамо з наукової точки погляду треба відкинути оцінювання культур як цілостей, бо це є погляди, а не усталені вартости. Виключивши її метафізику і оцінювання, як недопускаємі науково, мусить науковий дослід культури послугуватись одною з ось-яких трьох метод: 1) дослід історичний, що займається описом культурних проявів в хронольоґічному порядку; 2) дослід для зложення системи теорій поодиноких культурних явищ; 3) дослід соціольоґічний, що аналізує соціяльний механізм творення і перетворювання культурних явищ. Референт послугується методом соціольоґічного досліду. Прояви культури є ріжні: любов батьківщини, відношення до влади і твір мистецтва чи ремесла — все це культурні прояви. Сума цих проявів є твором історичним, себто залежним від припадкового збігу обставин. Нема отже такої теоретичної конечности, для якої ці прояви мусілиб разом лучитись. Культура шляхоцька чи людова чи державна не дається теоретично вивести чи обґрунтувати, бо нема проявів, які булиб самі для себе шляхоцькими чи людовими. Бо ті самі культурні прояви в ріжних часах були власністю ріжних суспільних ґруп, отже ті, що були власністю шляхти раніше, стали власністю суми культурних проявів люду, тощо. Культура розвивається і гине не через внутрішний розвиток, якого не може мати, а через зміну проявів. Взаїмне відношення поодиноких культур не є оперте на сусідстві, що виникалоб з фалшивого поняття їх метафізичного існування як цілостей, тільки на взаїмнім проникванню і вимінї поодиноких проявів. Колиж культури є сумою проявів, а не людей, то людина може бути учасником ріжних ґруп цих проявів, прим.: ґрупи народньої, племінної, товариської, тощо. Відносно самих джерел культури, то вони є, при трактованню її, як суми культурних появів, такі: 1) творчість власна, яка є тільки частиною, а не одиноким джерелом (одиноке джерело в індівідуалістів-ориґіналів і божевільних), 2) авторитет системи, інституції і осіб (посторонний чинник). Авторитети системи є: 1) абсолютні (церква, релігія), 2) традиційні (народні звичаї, мода). Авторитети інституцій — це вплив суспільних ґруп чи течій (ритуалісти, роялісти), авторитети осіб — це вплив визначних індівідуальностей (преторіян). Творчість власна і авторітети системи, інституцій і осіб,

як джерела культ. проявів, відміняються у поодиноких одиниць, ґруп і культурних обєднань. Зміна культури — це зміна її джерел, її кріза, це передовсім кріза авторітетів. — На основі цих міркувань культура люду чи села — це збір культурних проявів, які в великій більшости стрічаємо в люду, хоч є вони і в інших верствах народу. Бо кожна соціяльна ґрупа, тут мало вироблене і означене поняття люду, мають ріжні суми проявів, однак це не виключає, щоби вони не повторялись і в інших ґрупах. Ці прояви в тої самої ґрупи міняються, вони з часом мандрують до інших ґруп. Богато є сьогодня тільки в культурі люду з цього, що колись було власністю народу (людові звичаї). Окремішність людової культури треба звести до іншого механізму формування сум культурних проявів, або до іншого укладу авторітетів і інших меж творчости. Цей механізм працює в ріжних часах ріжно, сьогодня безперечно скорше, як в попередних віках. На культуру польського давнього села складались: традиція минулого та авторітети в формі упрощеної християнської науки, вплив клиру, авторітет двора та авторітет мандрівних людей (співаки, жебраки, вояки). До того прийшла ще й власна творчість народу, а головно перетворювання всего, що приходило в село, а через це зі зліпки витворилась певна цілість пристосованих культурних проявів — сільська чи людова культура. Однак ця культура давнього села гине, і то безповоротно. Даремно хотять задержати її через антикваризм і фолькльор та через етноґрафічні музеї і віднову вертепу. Ця культура минула, бо змінились авторітети. Зменшився авторітет церкви і священика, зник авторітет двора чи мандрівника. Прийшли нові авторітети: книжкова наука, преса, популярна книжка, подекуди авторітет учителя. Зарібкова еміґрація, сезонові роботи в місті, військова служба улекшують вплив міської культури на село. Нових авторітетів так богато, що на селі повстав хаос культурних проявів, яких село не в силі переробити і приміннити, як колись. „Село живе (сьогодня) відпадками зі стола міста, не має нічого власного, затрачує власне обличча". Щоби вийти з цього застрашаючого стану мусить село задержати своє окремішне культурне обличча, коли культура народу не має потерпіти з цього величезної шкоди. Треба відбудувати авторітети, а відбудується культуру. Не ці старі авторітети, бо їх ніхто не воскресить. Але треба творити новими авторітетами нову культуру. Треба виставити програму відбудови культури села новими інституціями, новими особами. Мусить бути усуненою суґґестія, що всьо, що йде з міста є вище. Може тими інституціями будуть кружки молоді, може особами інтеліґентні селяни. Та „доки авторітету міських інституцій і міського інтеліґента не заступить інституція сільська і інтеліґентний селянин, доти людова культура буде фразеольоґічним постулятом або теплярняною, тендітною квіткою". Однак та правдива, відбудована на нових авторітетах людова культура не буде чимсь по суті ріжним від міської культури, будуть це ріжно оформлені суми культурних проявів. Бо контакт ріжних суспільних верств, фахів, територій стає чимраз живіщим, бо село не є вже так ізольоване, як колись. Село підлягає чимраз більше урбанізації, що є льоґічним наслідком піднесення умового, суспільного і технічного рівня села. З другої сторони здається зближається місто до села. Скора комунікація розкидає широко міські оселі, нові форми житлових поміщень міста, які воно творить в краю (оселі), творять нові умови розвитку культури. Ця нова культура затиратиме протиставлення культури міста і села. Та видвигається нове протиставлення: культур реґіональних, себто замість сьогоднішної супремації великого міста стане на чергу протиставлення культур поодиноких районів, в почуттю їх творчої амбіції та культурної самостійности і окремішности. Можливо, що ці нові форми розвитку культури села й міста є близщі, чим ми припускаємо.

Четвертий реферат виголосив дир. Гнат Солярж на тему: взаїмні культурні впливи села й міста. Ріжниця культури міста і села велика. Вже само життя села привело до витворення сильніщого індивідуалізму в ньому і до співпраці людей в місті. Село все повільне, пацифістичне, зрезиґноване; місто активне, заборче, зарозуміле. Місто нетерпеливе, село витревале, спокійне. Культура села мало зміняється, консервативна; культура міста зміняється сливе щодня. Вплив міста на село зазначується передовсім в области матеріяльній. Розвиток техніки, машина, штучні гної — перемінили сільське господарство з примітивно-обмінного на грошове, зорґанізували нові зарібки і ділянки праці. Рівночасно почала відпливати надвишка робучих сил до міста. Вплив міста на село видно навіть в зверхнім вигляді — в сільських хатах наче касарнях, неестетичному їх вигляді, тощо. Місто хоче перемінити нагло мирного хлібороба в свідомого горожанина. Це неможливо зробити нагло, бож і невеликий відсоток інтеліґентів є сьо-

годня свідомими горожанами. Нагло хочеться зробити з хлібороба вповні усуспільненого громадянина, що поза орґанізаціями світа божого не бачить. А все те робиться під знаком хрестоносних походів культури на село, вважаючи, що там нічого не було і нема під культурним оглядом. А забувається, що село мало і має вартости, яких неслід нищити. Згадати тут треба, глибші чим штучні орґанізації, суспільно громадські звичаї села в самодопомозі (толока, допомога при будовах), чи помочі сусідам (погорільцям). Забувається, що пошанова́ння приватної власности, це перший закон села, а колодку й замок принесло з собою на село щойно місто. Усуспільнення селянина в його власному світі є велике і гарне; треба вміло розширити його на весь нарід заки забє його міська культура. — В духовій ділянці місто не дало селові нічого. Змеханізування молитви, формалізм в обовязках і опертя моралі на почуттю страху — це чейже ніякі набутки, що ними моглоб місто гордитись. Література інтеліґентської верстви не дала селові нічого позитивного через брак зрозуміння, яка книжка селянинови потрібна і через неможливу польську ґазету й видавничу мову. Масові примусові бібліотеки по селах, які зараз заводять — це безвартісні маґазини паперу. Без зрозуміння життя села не зуміє місто ніколи своїм способом думання накинути селови свою культуру. До того без вдемократизування і спольщення теперішньої мови неможна говорити про поширення книжки на селі. — Вплив села на місто помітний в ріжних ділянках, як в архітектурі, народньому мистецтві, звичаях, тощо. Культуру села треба з ґрунту відбудувати: 1) задля конечности відсвіження здоровими елементами характеру народніх культурних дібр і 2) задля привернення творчої активности села. „..Село мусить мати свій ґрунт під ногами і „свого Бога", мусить відзискати свою гідність та добути шляхотну селянську гордість, щоби могло будувати з рештою народу великий храм народньої культури, в якому всі будуть почуватись по свойому, рівноправно і творчо".

Пятий реферат виголосила проф. Олена Радлінська про можливости доцільного впливу на розвиток культури з узглядненням культури села в Польщі. Через впливи ріжних середовищ творяться ріжні духові ґрупи людей. Чим більше в свойому світі замкнена ґрупа, тим тяжче впливати на її культуру. На витворювання великих обєднань ґруп (народу) і тимсамим спільноти культури, можуть впливати спільні історичні переживання, спільна народня школа, спільна література. Через те витворюється можливість спільного думання про ті самі справи, подібного розуміння тих самих висловів. Розуміється, що куди більше витворює цю спільноту власна держава. Відбудову сільської культури треба починати від вказування на її вартість і красу. Нові речі треба опирати в цій відбудові на давніх. Освітня праця на селі мусить числитись з величезним значінням давніх духових первнів. Бо ці первні важні нетільки для відродження духової, але і матеріяльної культури. Зміна та відродження культури мусить відбуватись через зміну середовища. І то в господарськім ділі господарського (пр. меліорації, а з цим поступ в господарюванню), а в духовім — суспільного. Треба до цеї праці на селі богато працівників, які свідомо поведуть працю над відбудовою культури, а „..розвиток села вимагає, щоби певне число найздібніщих лишилося на селі". А свідомою працею над відбудовою сільської культури можна дійсно врятувати село.

Останній реферат про сільські вистави й урочистости, як чисто практичний, не представляє для нас спеціяльної вартости, тому його не реферуємо.

Після кожного реферату переводжено ще цікаву дискусію, яка поміщена теж у звідомленню, та якої з браку місця не подаємо.

Теми порушені в цьому бюлетені є надзвичайної ваги для нас — Українців. У нас майже не говориться й не пишеться на теми культури, а зокрема культури села. Через те в нас підхід до справ села поверховний і часто перероджується на ці „хрестоносні походи" якоїсь невідомої хліборобови культури на наше село. Вислід такої плиткої праці, яка не спирається на глибокому досліді культури села, є часте незрозуміння в селянина й непринимання її селом. І на це треба звести богато наших невдач при праці на селі і це є причиною нарікань і зраження до праці неодного нашого культурного чи господарського працівника. Тому нам треба приступити теж до частішого говорення й застановлення над нашою своєрідною культурою села, треба глибоко досліджувати село, як джерело і станицю культури, треба відучитись вважати село диким полем, на яке вводить кожний трохи грамотний всякий крам, якого начитався, без розбору чи воно туди придатне чи ні. А до того така робота розкладає здорові первні людової культури не даючи

її нічого в замін, що моглоб приняти й аперцепувати наше село, творячи з цього нові культурні цінности для народу. Село — це для нашого народу надто важна цінність, щоби над ним тільки роздирали ризи його псевдоопікуни (яких в нас в останніх часах досить намножилось), бо воно вимагає над собою солідної праці основаної на докладному досліді його культури й потреб. Це треба пригадати при нагоді обговорення цего бюлетину-книжки та на майбутнє цього не забувати.

Інж. Евген Храпливий.

З ПРЕСИ.

Добровільні податки.

Під заголовком: „Самі плекаємо нужду“ містить тижневик „Нове Село“ статтю одного з громадян Мостиска, котрий завдав собі мозольного труду підрахувати, скілько прокурює за рік його повіт. Взявши на увагу те, що Мостиський повіт належить до одного з бідніших, бо пересічна кількість ґрунту одного господаря виносить в ньому від 3-х до 4-х морґів при більшости господарств пів і одноморґових, — прокурювана і пропивана та на інші видатки видавана цифра — біля 7 міліонів злотих — являється справді застрашаючою. Гроші, видавані господарями на алькоголь і тютюн — це справжня руїна їхніх господарств.

Мостиський громадянин кінчить закликом — опамятатися, взятися до ощадности і розбудови власного промислу, „бо цілком пропадемо“.

Ось як виглядає його рахунок:

„Щоби не бути голословним, наводжу правдиві числа з мостиського повіту, мозольно зібрані за один рік.

В тім повіті прокурили села за передминулий рік тільки гроший: село Арламівська Воля за 15174 зол., Баличі за 26979 зол. 90 ґр., Буховичі за 15728 зол. 10 ґр., Боленовичі за 21205 зол. 10 ґр., Хлипні за 17573 зол. 10 ґр., Чернева за 19207 зол. 60 ґр., Чишки 7027 зол. 95 ґр., Чижевичі за 4234 зол. 10 ґр., Ганьковичі за 7207 зол. 60 ґр., Годині за 16586 зол. 10 ґр., Гориславичі за 4037 зол. 10 ґр., Гусаків—Боєвичі за 40000 зол., Ятвяги за 6337 зол. 70 ґр., Йорданівка за 5203 зол. 80 ґр., Конюшки за 4087 зол. 40 ґр., Кальників за 27398 зол. 80 ґр., Крукеничі за 41580 зол., Крисовичі 19998 зол. 70 ґр., Ляцька Воля 23588 зол., Ляшки гост. 19638 зол. 40 ґр., Липники 15619 зол. 10 ґр., Лютків 1267 зол. 10 ґр., Малнівська Воля 9056 зол. 20 ґр., Малнів 24295 зол. 15 ґр., Мистичі 8082 зол. 30 ґр., Мочеради 7022 зол. 80 ґр., Мишлятичі 13413 зол. 20 ґр., Острожець 10195 зол. 70 ґр., Пакість 7027 зол. 70 ґр., Пнікут 22778 зол., Підгать 6923 зол. 50 ґр., Радиничі 21482 зол. 65 ґр., Радохінці 30000 зол., Рудники 4859 зол. 80 ґр., Руствечко 6567 зол. 20 ґр., Редковичі 1740 зол. 30 ґр., Санники 5485 зол. 70 ґр., Соколя 17514 зол. 90 ґр., Старява 28572 зол. 45 ґр., Стрільчиська 9652 зол. 50 ґр., Судковичі 5041 зол., Сулківщизна 23032 зол. 70 ґр., Тамановичі 11067 зол. 10 ґр., Стрінець 15266 зол. 50 ґр., Закостеля 5249 зол. 90 ґр., Завада 7715 зол. 10 ґр., Золотковичі 17222 зол. 60 ґр., Цвіржа 16488 зол. 20 ґр., Вишенка 8368 зол., Вуйковичі 3995 зол. 30 ґр., Завадів 5878 зол. 60 ґр., Підліски 18592 зол. 70 ґр., у місті Мостисках 219448 зол. 05 ґр. Разом

судовий повіт Мостиска прокурив за рік 952975 зол. 75 ґр. Судовий повіт Судовово-вишенський 500000 зол. — разом мостиський повіт прокурив **1,452.975 зол. 75 ґр.** т. є округло 1½ міліона. Це ще не все!

За той-же рік випито алькоголю в повіті на суму 1,200.000 зол., пропроцесовано, на адвокатів та на стемплі, на судові позви видано 3 і пів міліона, чистий заробок від торгу люксусових річей, як шовкових та півшовкових матерій, тілесних панчошок, краваток та ріжних інших фаталашків, які набрали села в жидів, виносить 800.000 золотих. Значить на безпотрібні річи видав повіт серед такої грошевої скрути **6,752.970.75 зол.,** шість і ¾ міліона, майже **сім міліонів".**

Передруковуємо ці дані, як цікавий, оріґінальний матеріял, який слід використовувати при пропаґанді масової ощадности й в одночасній боротьбі з піяцтвом і куренням.

„Вивіз дробу і яєць з СССР". Під таким заголовком помістив Д-р Евг. Томашівський статтю в ч. ч. 2. і 3. „Дробу Польскеґо" за 1930 р. В ній автор дає огляд розвитку експорту дробу і яєць не лише з теперішнього Радянського Союзу, але і з б. Російської імперії. Перша, більша частина праці властиво й присвячена вивозові цих продуктів сільського господарства з б. Росії до війни, котрі як бачимо в загальному експорті звіринних продуктів займали поважну позицію, доходячи до 40 процент; — отже відсоток їх був більший від відсотку вивоженого збіжа.

Вивіз продуктів птахівництва з б. Росії на протязі 13-ти років зріс у вартости, починаючи від 1901 р. з 46.9 тис. рублів на 108.5 т. руб. в 1913 р. В тім самі яйця займали спочатку 75.4 процент, а в 1913 р. вже 82.3 прц. Дріб виносив відповідно 20.2 прц. і 14.9 прц.; всі ж інші продукти з 4.4 прц. зменшилися у вивозі до 1.5 прц. Пересічно в р. р. 1909 до 1913 з б. Росії вивозилося 2.062 тон продуктів птахівництва.

Відборчими ринками для продуктів були ринки: німецький, анґлійський і австрійський. В світовому експорті б. Росія становила 2/5 части, займаючи перше місце в ряді експортуючих ці продукти держав. Продукція, закуп і збір яєць в б. Росії знаходилися в руках заграничних фірм; власних не було.

Участь України в загально-імпортовому вивозі продуктів птахівництва представлена дуже загально і не виріжнено, хоч Україна була одною зі складових частин імперії релятивно чи не найбільше продукуючого і експортуючого ті продукти сіл. господарства, а особливо птахівництва.

По упадку, спричиненому війною і девалюацією, ця галузь народнього господарства відбудовується там, щойно, починаючи від 1923 р., також з поміччю закордонного капіталу.

Приватній ініціятиві в цьому напрямі радянська влада ставила ріжного роду перешкоди — адміністраційного і технічно-торговельного характеру. Зі щасливішим успіхом піднялися акції збору і закупу яєць та дробу кооперативні підприємства; тішаться навіть підпертям держави.

На жаль автор не приводить докладних конкретних даних про успіхи кооперації на цьому полі її господарської діяльности. Обмежуючися загальними даними для 1924 року притім ілюстративного, не вичерпуючого характеру, автор гадає, що уділ кооперації у закупі дробу і яєць „не є так значний“, як то на перший погляд здається: в 1924 році кооперація виказалася 45 прц. загального збору (1.602 ваґоніз на загальну кількість 5.301 ваґ. при чому 1062 ваґ. зібрала кооперація за допомогою приватних збирачів.).

У всякому разі релятивна участь кооперації в цій ділянці нам видається поважною, а в умовах радянської дійсности і єдино доцільною з точки погляду національних інтересів. Що до ролі України в Радянськім Союзі, то автор обмежується до гіпотечного припущення найбільшого поступу, доконаного українськими товариствами „Кооптах“ зі складницями в Дарниці, Козятині і Бірзулі. З огляду на це не завадилоб зупинитися на її ролі довше і докладніше.

В добі революції — монополізований державою вивіз продуктів птахівництва започатковано цифрою 6.176 тон яєць на суму 2.499 тис. карбов. — в 1923 році. Від того часу збільшуючись в кількости й у вартости, досяг в 1927/28 господ. році таких розмірів; вивезено:

яєць 8.652 ваґонів на суму	40.462 тис. крб.
битого птацтва 16.4 тон на суму	10.687 тис. крб.
живого птацтва 1.2 тон на суму	680 тис. крб.
Разом на суму	54.829 тис. крб.

Перспектив для дальшого розвитку експорту автор не бачить з причини погіршення господарської сітуації на Радянщині.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Іван Филипович.

Друкарня Вид. Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.